

TARTU ÜLIKOOL

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Uusima aja osakond

Helen Rebane

**Riigivanema kandidaatide soovitusallkirjade kogumise kampaania 1934. aasta
märtsis**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Jaak Valge

Tartu 2020

SISUKORD

Sissejuhatus	3
<i>Historiograafia.....</i>	3
<i>Probleemipüstitus ja töö ülesehitus.....</i>	7
<i>Allikad .....</i>	8
I Riigivanema kandidaatide ülesseadmise soovitusallkirjade kogumise kampaania ..	10
1.1. Uue põhiseaduse rakendamine, tulevaste valimiste kord	10
1.2. Riigivanema kandidaatide ülesseadmine	13
1.3. Soovitusallkirjade kogumine ja valimiskampaania	15
1.4. 12. märtsi riigipööre ja soovitusallkirjade kogumise lõpetamine	19
II Soovitusallkirjade kogumise kampaania tulemused	22
2.1. Säilinud ja puuduolevad allkirjalehed.....	22
2.2. Puuduolevate allkirjade arvu leidmine teistest allikatest.....	28
2.3. Võrdlused ja järeldused.....	31
Kokkuvõte.....	36
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	39
Summary.....	43
LISAD	46

Sissejuhatus

Eelmise sajandi kolmekümnendate aastate algust ehk suure majanduskriisi aega iseloomustasid nii Eestis kui mujal Euroopas järsud muudatused. Eestis korraldasid tollaegne riigivanem Konstantin Päts ja kindral Johan Laidoner 12. märtsil 1934 sõjaväelise riigipöörde, millele järgnes autoritaarvõimu ajajärk ehk nn vaikiv ajastu.

1920. aastate Eestis puudus kehtiva põhiseaduse kohaselt riigipea institutsioon. Kuna aga parlamendirühmi oli palju, olid erimeelsused kerged tekkima – Eestil oli iseseisvumisest kuni Riigikogu töö katkestamiseni riigipöördejärgselt kokku 20 valitsust. Nendest 12 lagunesid valitsusesiseste vastuolude tõttu.¹ Sedavõrd tihe valitsuste vahetamine (kus isikukoosseis mõnel juhul eriti ei muutunud) tekitas ühiskonnas võõrandumist poliitikutest.

Kuigi põhiseaduse muutmise vajadusest hakati 1920. aastate keskpaigast alates üha rohkem avalikult rääkima, hakati sellega tõsisemalt tegelema alles pärast vabadussõjalaste liikumise esilekerkimist. Kaks esimest põhiseaduse muutmise eelnõud, mis olid esitatud Riigikogu poolt, hääletanute enamust ei pälvinud. Kolmandal rahvahääletusel 1933. aasta oktoobris, kus kodanike otsustada oli vabadussõjalaste koostatud põhiseaduse muutmise eelnõu, sai see ülekaaluka heakskiidu.

Uue põhiseaduse kohaselt tuli otsevalimistel valida riigipea ning 50-liikmeline parlament. Riigipea kandidaadi ülesseadmiseks tuli koguda 10 000 allkirja. Allkirjakogumine algas 5. märtsil ning kestis tegelikult 20. märtsini, sest 19. märtsil kuulutas Päts valimised edasilükatuks. 21. märtsil võttis ka valimiste peakomitee vastu otsuse senine häältekogumine tühistada ja valimistoimingud lõpetada.

Historiograafia

Vastavat ajajärku on uuritud üsna palju nii Eestis kui väljaspool Eestit.² Esimene tõsisem uurimus antud teemaga seotud sündmuste kohta pärineb Rein Marandi sulest. Marandi käsitleb oma raamatu I osas Eesti Vabadussõjalaste Keskliidu loomist, põhiseaduse

---

¹ Mägi, A. 1951. *Kuidas valitseti Eestis*. Stockholm: Tõrvik, lk 67.

² Nimetagem siinkohal mõned olulisemad autorid, kes aga toetusallkirjade arvu pole esitanud: Tõnu Parming „*The Collapse of Liberal Democracy and the Rise Of Authoritarianism in Estonia*“ (1975); Olaf Kuuli „*Vapsidest Isamaaliiduni. Fašismi ja fašismivastase võitluse ajaloost kodanlikus Eestis*“ (1976); Evald Uustalu „*Eesti rahva ajalugu*“ (2005); Jaak Valge „*Veel kord Konstantin Pätsi suhetest Moskvaga*“ (2010) ja László Komáromi „*Parliaments and popular law-making: the German and Estonian experience in the interwar years*“ (2014).

muutmise katseid, vabadussõjalaste põhiseadusekava ja kihutustööd, mida tehti rahvahääletusel, ning miks otsustati peale suurt võitu siiski poliitikasse siirduda. Marandi on senistest käsitlestest kõige põhjalikumalt analüüsinud ka riigivanema kandidaatide soovitusallkirjade kogumise kampaaniat ja sellega kaasnenud kihutustööd. Marandi on oma töös esitanud järgmised soovitusallkirjade kogumise kampaania tulemused: 11. märtsi (ehk riigipöördele eelnenud) õhtul: Andres Larka 52 436, Johan Laidoner 18 220, Konstantin Päts 8 969 ja August Rei 2 786 allkirja. Lõpptulemuseks (20. märtsi seisuga) on Marandi pakkunud järgmised arvud: Larka 64 658, Laidoner 38 493, Päts 18 577 ja Rei 5 071 allkirja ehk suhtarvudes vastavalt 51%, 30%, 15% ja 4% (allkirju andis ligikaudu 127 000 inimest – kuuendik hääleõiguslikest kodanikest, keda oli 739 416).³ Autor on 11. märtsi tulemusi esitades viidanud 15. märtsi Soome ajalehele Ajan Suunta ja 20. märtsi lõpptulemuste puhul 23. märtsi Postimehele ning 22. märtsi Päevalehele.⁴ Marandi teose I osa lõpeb 12. märtsi sündmuste kirjeldamise ja riigipöörde põhjuste analüüsiga.

Andres Kasekamp on kirjutanud põhjalikult vabadussõjalastest ja nende tegevusest, samuti meeleoludest, mis valitsesid nii uue põhiseaduse rahvahääletusel kui ka riigivanema kandidaatide soovitusallkirjade kogumisel. Soovitusallkirjade kogumisest on Kasekamp tabelina välja toonud kandidaatide tulemused Tallinnas ja Tartus ning üleriigilised tulemused arvuliselt ja protsentides. Autor on tuginenud 23. märtsi Postimehe ja Rein Marandi andmetele. Kasekamp esitab Marandiga samasugused 20. märtsi üldtulemused, ent esitab tulemused ka kahe suurema linna kohta: Larka Tallinnas 25 163, Tartus 10 039; Laidoner Tallinnas 3 439, Tartus 1 627; Päts Tallinnas 1 823, Tartus 505; Rei Tallinnas 1 562, Tartus 223.⁵ Kasekamp oletab, et kuigi Larka võitis pika puuga soovitusallkirjade kogumise, poleks ta riigivanema valimiste I voorus absoluutset enamust saanud ja II voorus oleks Laidoner suutnud Larkat Pätsi ja Rei abiga võita.⁶

1934. aasta sündmustest on kirjutatud ka „Eesti ajaloo“ VI köites. Lisaks riigipöördele eelnenud ja järgnenud sündmustele kirjutatakse siin ka riigivanema kandidaatide soovitusallkirjade kogumise kampaaniast. Siin esitatud tulemused erinevad

---

³ Marandi, R. 1991. *Must-valge lipu all. Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929-1937. I. Legaalne periood (1929-1934)*. Stockholm: Stockholmi Ülikool, lk 393.

⁴ Samas, lk 403. Marandi esitab ka Ernst Kirsi 1990. aasta artiklis „Poliitilisest laibast presidendiks“ ajalehes Edasi esitatud tulemused, millede puhul on Kirs viidanud samale 23. märtsi Postimehele, aga esitab veidi teistugused arvud: Larka 65 341, Laidoner 37 795, Päts 18 647 ja Rei 5 248 allkirja.

⁵ Kasekamp, A. 2000. *The Radical Right in Interwar Estonia*. Chippenham: Antony Rowe, lk 62.

⁶ Samas, lk 63.

veidi varasematest. Allkirjade kogumiskampaania jooksul sai selle järgi Larka 62 070, Laidoner 38 066, Päts 18 501 ja Rei 4 983 allkirja.⁷ Ilmselt on siin arvestatud allkirju 20. märtsini. Viiteid kõne all olevas käsitluses ei ole. Kui kasutada Rein Marandi kasutatavat allkirja andnud kodanike üldnumbrit, mis oli umbes 127 000, saame suhtarvudeks: Larka 48,8%, Laidoner 29,9%, Päts 14,5% ja Rei 3,9%, mis ei erine väga palju Marandi esitatud suhtarvudest.

Toivo Ü. Raun on oma üldkäsitluses „Estonia and the Estonians“ samuti kirjutanud riigivanema valimiskampaaniast ja analüüsinud 12. märtsi riigipööret. Soovitusallkirjade kogumise tulemustest on ta välja toonud, et Larka sai rohkem allkirju kui tema kolm vastaskandidaati kokku. Viidates 13. märtsi Päevalehe andmetele on esimese nädala tulemusena esitatud, et Larkale anti 52 346 ja ülejäänud kolmele kandidaadile 29 975 allkirja.⁸

Jaak Valge on soovitusallkirjade kogumise kampaania tulemustest esialgu kirjutanud oma kahes artiklis. Artiklis „12. märts, Konstantin Päts ja Moskva“ on ta toonud välja 7. märtsi tulemused, viidates 8. märtsi Võitluse andmetele. Larka oli Valge artikli kohaselt saanud 27 130 allkirja ja teised kolm kandidaati kokku 8 066 allkirja. Seejärel on ta toonud välja sarnaselt Marandiga 13. märtsi Võitlusele viidates 11. märtsi tulemused: Larka 52 436, Laidoner 18 220, Päts 8 969 ja Rei 2 786 allkirja. Viidates Rein Marandile on ta esitanud ka lõpptulemuse.⁹ Loomulikult on ka see Marandiga sarnane. Samad 11. märtsi tulemused, viidates Marandile, on Valge esitanud ka oma artiklis „Foreign Involvement and Loss of Democracy, Estonia 1934“.¹⁰

Enn Tarvel on koguteoses „Eesti rahva ajalugu“ samuti kirjutanud 1933. –1934. aasta Eesti sisepoliitilistest sündmustest. Autor pakub soovitusallkirjade kogumise kampaania lõpptulemusi protsentides: Larka 50% (suurelt osalt Tallinnas), Laidoner 31% (peamiselt maakondades), Päts 15% ja Rei 4%.¹¹ Nagu näha, on need arvud lähedased teiste autorite esitatud tulemustele, kuid siiski ühegagi neist ei kattu. Viiteid autor ei esita.

---

⁷ Pajur, A. Tannberg, T. (Tegevtoim.). *Eesti ajalugu VI köide: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*. 2005. Tartu: Ilmamaa, lk 91.

⁸ Raun, T. U. 2001. *Estonia and the Estonians*. Stanford: Hoover Press Publication, lk 118.

⁹ Valge, J. 2007. *12. märts, Konstantin Päts ja Moskva*. Tuna nr 2, lk 45-46.

¹⁰ Valge, J. 2011. *Foreign Involvement and Loss of Democracy, Estonia 1934*. Journal of Contemporary History, 46:788, lk 792.

¹¹ Tarvel, E. 2018. *Eesti rahva ajalugu*. Tallinn: Varrak, lk 226.

Üks värskemaid teoseid, mis käsitleb põhjalikult ka antud töös uurimise all olevaid sündmusi, on Ago Pajuri poliitiline biograafia Konstantin Pätsist.¹² Autor on kirjutanud kõigist riigivanema kandidaatidest ning andnud ülevaate kogumiskampaania ajal toimunud sündmustest ja meeleoludest. Tulemustest esitab autor esmalt ajalehe Võitluse eritelegrammi andmed, mille kohaselt Larka toetuseks oli 5. märtsi õhtuks antud 15 065 allkirja, ja 21. märtsi hommikused andmed kõigi kandidaatide kohta, mispuhul on viidatud „Eesti ajaloo“ VI köitele. Ent autor on märkinud, et need andmed on mittetäielikud.¹³

Jaak Valge sulest on hiljuti ilmunud teos Eesti poliitikast – „Eesti parlament 1917–1940“, kus autor analüüsib eelkõige meie seadusandliku võimu arengut, otsuseid ja tööd, ent ka riigivanema soovitusallkirjade kogumise kampaaniat ja riigipöörde tagamaid. 11. märtsi puhul esitab ta sellesama 13. märtsi Võitluse tulemused, nagu ka Marandi ja ta ise oma varasemetes artiklites. Valge on esitanud veel Tartumaal 11. märtsil antud allkirjade arvud: Pätsile 958, Laidonerile 512, Larkale 388 ja Reile 61 toetusallkirja. Lisaks Tartumaa tulemustele on Valge toonud välja, kui palju anti kandidaatidele 11. märtsil allkirju kolmes linnas: Tallinnas, Tartus ja Narvas. Larka sai neis vastavalt 1737, 811 ja 139 toetusallkirja, Laidoner 313, 113 ja 122, Päts 186, 16 ja 5 ning Rei 185, 20 ja 0. Mainitud linnade tulemuste puhul on Valge viidanud käesoleva töö autori poolt esialgselt kokku arvestatud mittetäielikele allkirjalehtedele.¹⁴

Nagu näha, esitatakse tulemusi peamiselt kokkuvõtvalt kas 11. märtsi või 20. (21.) märtsi seisuga. Detailsemalt on Ago Pajur (2018) esitanud Larka tulemuse esimesel päeval viidates Võitlusele, Jaak Valge (2019) on esitanud 11. märtsil kandidaatidele antud allkirjade hulga kolmes linnas, viidates käesoleva töö autorile ja Andres Kasekamp on esitanud allkirjade hulga Tallinnas ja Tartus, viidates Postimehele ning Rein Marandile. 11. märtsi tulemused on esitanud Rein Marandi, Toivo Ü. Raun ja Jaak Valge, kusjuures Marandi ja Valge andmed on samad: esimene viitab Ajan Suuntale ja teine Võitlusele, mis andsidki samad tulemused. Samasuguse tulemuse esitab ka Raun, kes viitab Päevalehe andmetele. Lõpptulemuste osas on esitanud samad arvud (kokku u 127 000 allkirjutajat) Marandi, Kasekamp ja Valge, sealjuures Marandi on viidanud Postimehe ja Päevalehe andmetele, Kasekamp ja Valge Marandi andmetele. Veidi teised lõpptulemused (kokku u

---

¹² Pajur, A. 2018. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia. II osa: riigimees (1917-1956)*. Tartu: Rahvusarhiiv.

¹³ Samas, lk 449.

¹⁴ Valge, J. 2019. *Eesti Parlament 1917-1940. Poliitiline ajalugu*. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, lk 434-435.

123 000 allkirjutajat) esitab „Eesti ajaloo“ VI köites ja oma monograafias Ago Pajur. Enn Tarveli esitatud suhtarvud, nagu ülal märgitud, on 50%, 31%, 15% ja 4%. Marandi lõpptulemused, millele erinevad autorid viitavad, on suhtarvudes 51% (50,9%), 30% (30,3%), 15% (14,6%) ja 4% (3,9%). „Eesti ajaloo“ VI köite ja Ago Pajuri esitatud tulemuste suhtarvud on 50,2%, 30,7%, 14,9% ja 4%. Nagu näha, valitseb isegi kokkuvõtivate arvude osas ebakõla. Allikad, millele andmeid esitades toetutakse, pole eriti mitmekesised või puuduvad viited neile sootuks.

Probleemipüstitus ja töö ülesehitus

Käesolevas töös keskendutakse vahetult 12. märtsi riigipöördele eelnenud sündmustele ja käimasolnud riigivanema kandidaatide soovitusallkirjade kogumise kampaaniale, mida viidi läbi uue põhiseaduse kohaselt ning tulise poliitilise võitluse tähe all. Antud sündmuste uurimine ja kajastamine on läbi ajaloo muutunud ja tekitab siiani ajaloolastes vaidlusi. Nagu näeme, on riigivanema kandidaatide soovitusallkirjade kogumise kampaania tulemusi kajastatud mitmesuguselt. Publikatsioonide seas esineb erinevaid arve, kuigi 11. märtsi õhtu ja lõpptulemuste suhtarvud on ümardades lähedased. Algviited suunavad omaaegsetele ajalehtedele, mille puhul ei saa kindel olla, et need tulemusi erapooletult kajastasid.

Kuigi antud kampaania tulemusi ei tohi üle tähtsustada, olid need siiski rahva meelsuse väljundiks ja andsid kandidaatidele vahetu tagasiside nende populaarsusest. Allkirjade hulga järgi võisid kandidaadid teha järeldusi enda toetuse (ja võimalike lõpptulemuste) kohta. Samuti on täpsete andmete puhul võimalik teha ettevaatlikke oletusi kandidaatide meeskondade aktiivsuse või kandidaatide endi toetuse kohta erinevates piirkondades.

Tänapäeva ajaloolaste õnneks on antud allkirjalehed suures osas Rahvusrhiivis säilinud, seega on võimalik uurida neid lähemalt ja avaldada andmed kandidaatidest päeva ning omavalitsuse kaupa. Käesoleva töö eesmärgiks on kontrollida riigivanema kandidaatide soovitusallkirjade kogumise kampaania tulemusi, neid analüüsida ja võrrelda kandidaatide trende erinevates piirkondades, ühtlasi pakkudes allkirjakampaania täpsustatud tulemusi ka selle teema tulevastele uurijatele.

Töö koosneb kahest osast: esimeses osas avatakse riigivanema kandidaatide soovitusallkirjade kogumise kampaania tagamaid – poliitilist olukorda, kandidaatide tausta ja kampaania sisu; teine osa tegeleb säilinud soovitusallkirjade analüüsi ja võrdlusega.

Allikad

Töö põhiallikateks on Rahvusarhiivis säilinud 1934. aasta riigivanema kandidaatide soovitusallkirjade kogumise kampaania allkirjalehed.¹⁵ Pole alust arvata, et neid oleks moonutatud, seega on tegemist usaldusväärsete allikatega. Ainsaks, ent suureks probleemiks on asjaolu, et kõik allkirjalehed ei ole säilinud.

Soovitusallkirjade kogumise kampaania paremini mõistmiseks on antud töös uuritud ka teisi riigivanema ja VI Riigikogu koosseisu valimistega seotud dokumente. Need on leitavad Riigikogu V koosseisu allarhiivist (ERA.80.) 12. sarjast. Autorit on huvitanud eelkõige valimiste peakomitee dokumendid, ringkonnakomitee teadaanded hääleõiguslike kodanike kohta ja allkirjalehtede tagastamisega seotud kirjavahetus. Samuti on antud töös kasutatud nii 1933. kui ka 1934. aasta Riigi Teatajat.

Töös on kasutatud ka 1934. aasta ajalehti. Kokkuvõtvalt võib öelda, et peaaegu kõik väljaanded olid valinud ühe või kaks kandidaati, keda toetati, kutsudes rahvast üles tema poolt allkirja andma ning samal ajal kritiseerides vastaskandidaate. Väljaannetest seisis Johan Laidoneri taga näiteks Võru Maaleht, Võru Teataja, Kaja, Lõuna-Eesti, Vaba Maa, Sakala, Päevaleht ja Postimees. Konstantin Pätsi toetasid samuti Kaja ja Päevaleht, lisaks Herold, Maa Hää, Teataja, Vaba Sõna, Oma Maa ja Rahvaleht. Sotsialistide kandidaati August Reid toetasid Saaremaa ajaleht Rahva Hää ja sotsialistide endi väljaanne Rahva Sõna. Andres Larkat toetas Lääne Teataja ja loomulikult vabadussõjalaste ajaleht Võitlus. Lisaks tuleb ajalehtede võrdlusest välja see, et ajalehed kajastasid tulemusi kas neile sobiva nurga alt või avaldasid erinevaid andmeid.

---

¹⁵ Rahvusarhiivis säilinud allkirjade lehed. Kodanike allkirjad Andres Larka riigivanema kandidaadiks esitamise kohta: ERA.80.5.2139, ERA.80.5.2139a, ERA.80.5.2139b, ERA.80.5.2139c, ERA.80.5.2139d, ERA.80.5.2139e. Kodanike allkirjad Johan Laidoneri riigivanema kandidaadiks esitamise kohta: ERA.80.5.2211, ERA.80.5.2137, ERA.80.5.2137a, ERA.80.5.2137b, ERA.80.5.2137c. Kodanike allkirjad Konstantin Pätsi riigivanemaks esitamise kohta: ERA.80.5.2136, ERA.80.2136a. Kodanike allkirjad August Rei riigivanemaks esitamise kohta: ERA.80.5.2138.

Allkirjade korrastamisel omavalitsuste kaupa on kasutatud Liivi Uueti teatmikku „Eesti haldusjaotus 20. sajandil“¹⁶ ning valimisringkondade ülevaadet hääleõiguslike kodanike kohta riigivanema ja riigikogu valimistel¹⁷.

Lisaks arhiivimaterjalidele ja perioodikale on käesolevas uurimuses kasutatud kolme sündmusest osavõtja hilisemas elus avaldatud mälestusi. Kasutatud on vabadussõjalaste propagandameistri ja hilisema Eesti Omavalitsuse juhi Hjalmar Mäe¹⁸, sõjaväelase ja ettevõtja William Tomingase¹⁹ ning Ühinenud Põllumeeste juhi Ilmar Raamoti²⁰ mälestusi. Antud publikatsioonidesse tuleb suhtuda allikakriitiliselt, kuna tegemist on omaaegsete ühiskonnategelastega, kes kõik olid üht- või teisipidi antud sündmuste ja inimestega seotud ning on enda mälestused alles hiljem paguluses avaldanud. Neist on William Tomingas esitanud ka allkirjakampaania lõpptulemused 21. märtsi seisuga: Larka 62 070 (50,4%), Laidoner 38 066 (30,7%), Päts 18 501 (14,9%) ja Rei 4 983 (4,0%) allkirja.²¹ Antud tulemustes pole arvestatud Pärnu linna. Tomingas on viidanud 23. märtsi Postimehele.

Tausta loomiseks on kasutatud ka omaaegse ajakirjaniku ja poliitiku Eduard Laamani teost „Konstantin Päts: poliitika- ja riigimees“²² ning Artur Mägi „Kuidas valitseti Eestis“²³. Mõlemad autorid on analüüsinud Eesti Vabariigi poliitikat ja valitsemiskorda, kuid nende järeldused on tihtilugu subjektiivsed. Antud teostes pole pikemalt räägitud riigivanema valimiste teemal ning puudu on ka allkirjakampaania tulemused.

---

¹⁶ Uuet, L. 2002. Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Tallinn: Eesti Omavalitsusliitude Ühendus

¹⁷ Rahvusarhiiv, ERA.80.5.2215. Ringkonnakomiteede teadaanded hääleõiguslike kodanike arvu kohta.

¹⁸ Mäe, H. 1993. *Kuidas kõik teostus. Minu mälestusi*. Stockholm: Välis-Eesti & EMP.

¹⁹ Tomingas, W. 1992. *Mälestused. Vaikiv ajastu Eestis*. Tallinn: Olion.

²⁰ Raamot, I. 2013. *Mälestused*. Tallinn: Varrak.

²¹ Tomingas, W. 1992, lk 389.

²² Laaman, E. 1949. *Konstantin Päts: poliitika ja riigimees*. Stockholm: Vaba-Eesti Kirjastus.

²³ Mägi, A. 1951. *Kuidas valitseti Eestis*. Stockholm: Tõrvik.

I Riigivanema kandidaatide ülesseadmise soovitusallkirjade kogumise kampaania

1.1. Uue põhiseaduse rakendamine, tulevaste valimiste kord

Hoolimata sellest, et vabadussõjalaste propaganda oli tõsiselt häiritud 11. augustil kehtestatud kaitseseisukorra tõttu, võeti 14.–16. oktoobril 1933 toimunud rahvahääletusel, mis oli juba kolmas kahe aasta jooksul, vastu vabadussõjalaste poolt koostatud põhiseaduse muutmise kava. Põhiseaduse muudatuse vastuvõtmiseks oli vaja 50% poolthääli kõigi hääleõiguslike kodanike arvust. Eelmisel rahvahääletusel oli Riigikogu poolt esitatud kava jaoks põhiseaduse muutmise kvoorumit langetatud 30% peale, mis nüüd tagasi 50% peale tõsteti. Vabadussõjalaste eelnõu sai 416 878 poolthäält ja 156 894 vastuhäält, hääleõiguslike kodanikke arvestati 763 073. Seega toetas eelnõud 56% hääleõiguslikest kodanikest ja 73% kõigist hääletanutest.²⁴

Vabadussõjalaste põhiseaduse muutmise kava edu rahvahääletusel ei saa pidada ainult nende enda võiduks. Eelmainitud kava toetasid Konstantin Päts ja kogupõllumehed, toetust avaldas ka kindral Johan Laidoner. Asunike Koondis andis samuti viimasel hetkel liikmetele hääletamisel vabad käed.²⁵

Päev pärast vabadussõjalaste põhiseaduse muutmise kava vastuvõtmist rahvahääletusel astus Jaan Tõnissoni neljas valitsus tagasi. Nelja päeva pärast oli ametis juba Konstantin Pätsi viies valitsus, mis jäi ka viimaseks demokraatlikult moodustatud valitsuseks enne Eesti iseseisvuse kaotamist.

Vabadussõjalaste põhiseaduse muutmise kava ei kujutanud endast vormiselt uut põhiseadust, vaid oli 1920. aasta põhiseaduse parandatud versioon. Arvestades aga muudatuste mastaapsust, räägitakse tihti sisuliselt uuest põhiseadusest. Selle esimene osa sätestas Riigikogu ja riigivanema valimiste uue korra ning riigi institutsioonide omavahelise vahekorra. Põhiseaduse teises pooles olid kirjas tulevaste valimiste tähtsajad.

Kõige suurem muudatus võrreldes varasema põhiseadusega oli riigipea institutsiooni loomine, kelle ametinimetuseks sai riigivanem (varem oli riigivanem olnud valitusjuht). Riigivanema pidi valima rahvas. Põhiseaduse §58 sätestas: „Riigivanema

---

²⁴ *Eesti ajalugu VI köide*: 2005, lk 89 ja Valge, J. 2019, lk 402-403. Ago Pajur (2018, lk 422) esitab veidi teised numbrid: poolt 416 879 (72,7% kõigist osalenutest ja 56,4% hääleõiguslikest) ja vastu 156 891.

²⁵ Pajur, A. 2018, lk 421-422. Meelsuse muutumisest rahvahääletustel vt lisaks Gortfelder, M. Valge, J. 2018. *Eesti ühiskonna poliitilised hoiakud murranguaastatel 1932-1934*. Ajalooline Ajakiri, nr. 2-3, lk 145-170.

valib rahvas üldise, ühetaolise, otsese ja salajase hääletamise kaudu viieks aastaks. Kui esimesel hääletamisel ükski kandidaat ei saa osavõtjate häälte enamust, siis toimetatakse teine hääletamine hiljemalt kolme kuu jooksul. Teiseks hääletamiseks võib seada üles uusi kandidaate. Teisel hääletamisel loetakse valituks kandidaat, kes on saanud kõige rohkem hääli. Kui mitu kandidaati on saanud ühepalju hääli, loetakse valituks see, kes on vanem. Riigivanemaks on valitav iga hääleõiguslik kodanik, kes on vähemalt neljakümne aastane ja seatud üles kandidaadiks vähemalt kümnetuhande hääleõigusliku kodaniku poolt. Riigivanema lähem valimiskord määratakse seadusega.“ Riigivanema ülesannete hulka kuulusid tavapärased toimingud nagu riigi esindamine, välislepingute sõlmimine ja välispoliitika juhtimine, valitsuse ja kõrgemate riigiametnike ametisemääramine, samuti oli riigivanem kaitsevägede kõrgemaks juhiks. Lisaks oli riigivanemal veto- ja dekreedioigus ning õigus Riigikogu laiali saata ja määrata uued valimised. Riigivanem ise aga polnud parlamendi ees vastutav ja Riigikogu ei saanud rahva mandaadiga valitud riigivanemat sundida tagasi astuma. Riigikogu suurust vähendati varasema 100 liikme pealt 50 peale, volitusi pikendati aga seniselt kolmelt aastalt neljale aastale. Nagu eespool mainitud, võis riigivanem Riigikogu laiali saata ja määrata uued valimised, kusjuures need pidid toimuma hiljemalt kuue kuu jooksul alates määruse väljakuulutamise päevast. Uus põhiseadus puudutas ka valitsuse tööd – valitsuse pidi ametisse kutsuma riigivanem ja valitsus pidi töötama riigivanema juures ning omama nii Riigikogu kui ka riigivanema usaldust. Riigikogul oli õigus valitsusele või selle ministritele umbusaldust avaldada, aga riigivanemal oli võimalik ka Riigikogu laiali saata. Valitsuse peamiseks ülesandeks oli riigivanema otsuste teostamine põhiseaduslikul alusel.²⁶

Põhiseaduse teises osas sätestati uued Riigikogu ja riigivanema valimiste tähtjad – 100 päeva jooksul peale uue põhiseaduse kehtima hakkamist. Põhiseadus hakkas kehtima 24. jaanuari südaööst. Uut põhiseadust tervitati pidulikult: Harjumäel lasti 21 kahuripauku, hooned kaunistati riigilippudega, lauldi hümnid, Toompea lossiplatsil rivistati aukompanii ja kaitseväge orkester ning hommikul korraldasid vabadussõjalased tõrvikurongkäigu.²⁷ Senine riigivanem Konstantin Päts astus uue põhiseaduse kohaselt peaministrina riigivanema ülesannetesse.

---

²⁶ Riigi Teataja. 1933. nr 86, art. 628, lk 990-994.

²⁷ Pajur, A. 2018, lk 436 ja Valge, J. 2019, lk 410.

Enne VI Riigikogu ja riigivanema valimisi oli aga vaja läbi viia kohalike omavalitsuste valimised. Need toimusid kahes osas: vallavolikogude valimised 7. ja 8. jaanuaril ning linna- ja alevikogude valimised nädal hiljem, 14. ja 15. jaanuaril. Siin olid vabadussõjalased edukad linnades: näiteks said nad Tallinnas 48,6%, Tartus 47,7% ja Narvas 43,8% häältest. Üleriigiliselt said vabadussõjalased linnades 41,2% häältest. Samasugune edu ei saanud vabadussõjalasi aga alevites ja valdades: alevites said nad umbes 20% häältest, valdades aga vaid 10,7% hääli.²⁸ Valdades ja maapiirkondades võidutsesid arusaadavalt agraarerakonnad: kogupõllumehed ja asunikud.²⁹

Uue põhiseaduse täielikuks rakendamiseks oli veel vaja vastu võtta hulk õigusakte: järgnevalt võeti vastu uus riigikogu kodukord, riigivanema valimise ja valitsemise korraldamise seadused, Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatuse seadused.³⁰ Lisaks oli vaja korraldada riigivanema ja Riigikogu valimised. Selleks moodustatud valimiste peakomitee andis 2. veebruaril teada enda 30. jaanuari otsusest, mis määras riigivanema valimiste esimese vooru toimumiseks 22. ja 23. aprilli 1934, Riigikogu valimisteks aga 29. ja 30. aprilli. Riigivanema kandidaatide esitamise ajad olid 23. ja 25. veebruaril ja Riigikogu kandidaatide nimekirju võeti vastu 23., 26. ja 27. veebruaril.³¹ Riigivanema kandidaadi ülesseadmiseks oli vaja esitada avaldus, millele oli alla kirjutanud 25 hääleõiguslikku kodanikku.³² Enne riigivanema valimiste I vooru pidid aga riigivanema kandidaadid tegema läbi veel ühe protseduuri – et saada üles seatud, pidid kandidaadid koguma hääleõiguslike kodanike seast vähemalt 10 000 allkirja.³³ Vabadussõjalased üritasid seda riigivanema kandidaatide soovitusallkirjade kogumist muuta justkui „eelvalimisteks“³⁴. Vabadussõjalaste propagandameister Hjalmar Mäe on kirjutanud, et „eelvalimisteks“ muutumist saanuks ära hoida, kui allkirjade kogumine kandidaadile oleks lõpetatud hetkel, kui 10 000 allkirja oli koos.³⁵

---

²⁸ Marandi, R. 1991, lk 366-367.

²⁹ Valge, J. 2019, lk 426; Pajur, A. 2018, lk 437; Marandi, R. 1991, lk 366.

³⁰ Valge, J. 2019, lk 425.

³¹ Rahvusarhiiv, ERA.80.5.2131. Valimiste peakomitee koosoleku protokollid 30. jaanuar 1934, 2-4.

³² Pajur, A. 2018, lk 439.

³³ Marandi, R. 1991, lk 377.

³⁴ *Eesti ajalugu VI köide*: 2005, lk 91.

³⁵ Mäe, H. 1993, lk 114.

1.2. Riigivanema kandidaatide ülesseadmine

Esialgu olid vabadussõjalased riigivanema kandidaadi otsinguil avatud koostööks ka teiste erakondadega. Peale Andres Larka tulid kõne alla kolm kandidaati, kelleks olid Jüri Uluots, Konstantin Päts ja Johan Laidoner.³⁶ Uluotsaga läbirääkimisi ei peetud, kuna tema kandidatuur pakuti välja ühise kandidaadi otsinguil asunike ja keskerakondlastega, kelledest esimesele Uluots ei sobinud.³⁷ Läbirääkimiste käik Konstantin Pätsiga on seni jäänud üsna ebaselgeks. Hjalmar Mäe on väitnud, et Sirk, kes oli liiga „usaldav valedel inimeste suhtes“, saatis Pätsiga läbirääkimisi pidama Gottfried Dunkeli, kellel olevat olnud Pätsiga juba ammu ajast kana kitkuda. Mäe väitel oli see põhjuseks, miks Pätsist ei saanud vabadussõjalaste kandidaati ja Päts lausa haavus vabadussõjalaste peale.³⁸ Rein Marandi arvab, et läbirääkimiste ebaõnnestumise põhjuseks oli siiski see, et Päts esitas vabadussõjalastele vastuvõtmatuid tingimusi.³⁹

Samal koosolekul, kus arutati Uluotsa kandidatuuri, kõlas ka Johan Laidoneri nimi. Selle oli välja käinud Artur Sirk ja seadnud üles ka kaks nõuet: 1) Laidoner nimetab Sirgu peaministriks ja 2) määrab kindral Andres Larka vägede ülemjuhatajaks. Antud nõudmised esitati Laidonerile palvega hakata vabadussõjalaste, põllumeeste-asunike ja keskerakondlaste riigivanema kandidaadiks. Laidoner oli sellega muus osas nõus, kuid ei soostunud Andres Larkast tegema vägede ülemjuhatajat. Vastus edastati Artur Sirgule, kes olevat sellega leppinud.⁴⁰

Edasi on pakutud mitmeid põhjendusi, miks Laidonerist siiski ei saanud vabadussõjalaste riigivanema kandidaati. William Tomingas on kirjutanud, et Päts intrigeeris ja suutis isegi vabadussõjalaste juhatuse liikmete meelt muuta, et nad ei toetaks Laidoneri kandidatuuri, tegelikult kartes, et Laidoner on talle liiga võimas vastane.⁴¹ Seda versiooni ei saa kinnitada ega ümber lükata.⁴² Valge arvates pole selge, missugused kokkulepped Sirgul ja Laidoneril olla võisid ning ta arvab, et Larka eelistamise põhjusteks oli võimalus, et Laidoneri tabavad korruptsioonisüüdistused, kui ka see, et nad lihtsalt soovisid kandidaati endi hulgast. Samuti kahtleb Valge, kas Sirk sai üldse lubada

---

³⁶ Marandi, R. 1991, lk 377-380.

³⁷ Pajur, A. 2018, lk 440, Raamot, I. 2013, lk 305-324 ja Tomingas, W. 1992, lk 358.

³⁸ Mäe, H. 1993, lk 94-95.

³⁹ Marandi, R. 1991, lk 378.

⁴⁰ Pajur, A. 2018, lk 440, Raamot, I. 2013, lk 305-324 ja Tomingas, W. 1992, lk 358-359.

⁴¹ Tomingas, W. 1992, lk 361-363.

⁴² Pajur, A. 2018, lk 441.

Laidonerile riigivanema kandidaadi positsiooni, või lubas ta lihtsalt, et teeb selle pakkumise vabadussõjalaste juhatusele.⁴³ Marandi annab samad põhjused Larka eelistamiseks, kuid arvab, et Sirk mängis vähemalt mingil ajal topeltmängu.⁴⁴

Tegelikult olid vabadussõjalased juba 12. novembril avalikult teatanud, et nende kandidaadiks saab Eesti Vabadussõjalaste Liidu juhatuse esimees Andres Larka. Seda tehti Võru osakonna pidulikul avamisel. Inimesi oli kokku kogunenud umbes tuhatkond, lippude ja orkestri saatel peeti pidulik rongkäik.⁴⁵

17. detsembril toimus Tallinnas Eesti Vabadussõjalaste Liidu kongress, kus tehti teatavaks juhatuse otsus seada riigivanema kandidaadina üles Andres Larka, mille kongress ka kinnitas.⁴⁶

Juba enne vabadussõjalaste kongressi, 5. detsembril, oli moodustatud Johan Laidoneri kandidatuuri ülesseadmiseks peatoimkond, kuhu kuulusid näiteks Vabadusristi Vendade Ühenduse eruohvitserid ja Päevalehe toimetaja Jaan Taklaja. Peatoimkond hakkas välja andma ka ajalehte Rahva Tahe. 14. detsembril otsustas Asunike Koondise keskjuhatuse, et toetab samuti Johan Laidoneri kandidatuuri. 15. detsembril liitus toetusega ka Rahvuslik Keskerakond.⁴⁷

Konstantin Päts sai toetuda kogupõllumeestele, kellede auesimees ta oli. Esmalt otsustati tema kandidatuuri toetada 27. novembril Tartumaa põllumeeste esinduse täiskogu erakorralisel koosolekul. Ametlikult seati Päts üles üleriigilisel põllumeeste täiskogul 15. jaanuaril 1934. Umbes samal ajal asus Pätsi kandidatuuri toetama ka Eesti Rahvuslaste Klubide Liit ja 8. veebruaril asutati teda toetav komitee, mille asutajatena kirjutasid alla näiteks Nikolai Kann, Jaan Masing jt. Komitee ajalehte käima ei pannud, propaganda eest vastututas põllumeeste kogude leht Kaja.⁴⁸ Päts pidi aga pettuma lootuses, et tema kandidatuuri toetavad ka sotsialistid.⁴⁹

Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei valik langes hoopis nende esimehele, endisele riigivanemale August Reile, kes sai selle positsiooni 22. veebruaril erakonna juhatuse

---

⁴³ Valge, J. 2019, lk 423-424.

⁴⁴ Marandi, R. 1991, lk 378-381.

⁴⁵ Samas, lk 330.

⁴⁶ Samas, lk 377.

⁴⁷ Pajur, A. 2018, lk 441-443 ja Marandi, R. 1991, lk 377.

⁴⁸ Tomingas, W. 1992, lk 365.

⁴⁹ Pajur, A. 2018, lk 444 ja Marandi, R. 1991, lk 377.

koosolekul toimunud hääletusel napi häälteenamuse tulemusena.⁵⁰ See otsus kehtis ainult riigivanema valimiste I vooru kohta. Kui teises voorus oleks ähvardanud vabadussõjalaste võit, pidi Rei kandidatuur tagasi võetama, et toetada emba-kumba Larka vastaskandidaati.⁵¹

Riigivanema kandidaatide esitamise esimesel päeval, 23. veebruaril, laekusid kohe kolme põhikandidaadi dokumendid: esmalt kindralmajor Andres Larka, siis kindralleitnant Johan Laidoneri ja sel päeval viimasena riigivanema Konstantin Pätsi omad. Järgmisel kandidaatide esitamise päeval (25. veebruaril) saabus ka sotsialistide esimehe August Rei esituskiri.⁵² Päev hiljem registreeris valimiste peakomitee riigivanema kandidaadid ja määras soovitusallkirjade kogumise kampaania toimumise ajaks 5.–27. märtsi.⁵³

1.3. Soovitusallkirjade kogumine ja valimiskampaania

Valimisvõitlus sai hoo sisse juba enne soovitusallkirjade kogumise kampaaniat. Valimiste perioodil pidasid enda juubelit kõik kolm peamist riigivanema kandidaati: 12. veebruaril tähistas Johan Laidoner 50. juubelit, 23. veebruaril Konstantin Päts 60. juubelit ja allkirjade kogumise kampaania avapäeval, 5. märtsil, Andres Larka oma 55. sünnipäeva.⁵⁴ Neid tähistati suurelt ja pidulikult – näiteks Laidoneri austamiseks peeti üle 1800 avaliku ja mitteavaliku koosoleku ja pidulik juubeliõhtu Estonia kontserdisaalis. Osalt olid need seotud ka 15 aasta möödumisega Eesti linnade vabastamisest punavägede käest. Koosolekutel ja aktustel ei jäädud kitsiks ka kiidusõnadega Johan Laidonerile, kellel olid Vabadussõjas suured teened.⁵⁵

Pätsi juubel ühendati aga Eesti Vabariigi 16. sünnipäevaga. Päev algas õpilaskoori laulmisega, selle järgnes Toompea Valges saalis kõrgete külaliste õnnitluste vastu võtmine. Peale seda siirduti Estoniasse, kus peeti Pätsi auks juubeliaktus ning päev lõppes vastuvõtuga umbes 400 külalisega värskelt renoveeritud Kadrioru lossis. Tartus tähistati riigivanema sünnipäeva 4. märtsil kontsert-aktusega Vanemuises. Lisaks anti välja ka juubeliteos Pätsi elust ja tegemistest.⁵⁶ Andres Larka, kelle sünnipäev oli riigivanema

---

⁵⁰ Pajur, A. 2019, lk 445.

⁵¹ Marandi, R. 1991, lk 377.

⁵² Pajur, A. 2018, lk 445-446.

⁵³ Rahvusarhiiv, ERA.80.5.2131. Valimiste peakomitee koosoleku protokoll nr. 3, 26. veebruar 1934, 6-7.

⁵⁴ *Eesti ajalugu VI köide*: 2005, lk 90-91.

⁵⁵ Marandi, R. 1991, lk 386.

⁵⁶ Pajur, A. 2018, lk 446-449.

kandidaatide soovitusallkirjade kampaania esimesel päeval, 5. märtsil, sai „kingituseks“ vajaminevad 10 000 allkirja. Keskööl teatati, et Andres Larka oli esimesel päeval saanud üle 15 000 soovitusallkirja.⁵⁷

Peale kandidaatide esitamist järgnes üks tulisemaid valimisvõitlusi, mida Eesti sisepoliitika seni näinud oli. Peamiseks kihutustöö viisiks oli läbi ajakirjanduse enda kandidaadi kiitmine ja vastaste maha tegemine. Vabadussõjalased otsustasid lisaks rünnata ka „vanu erakondi“, sest need olid nende väitel läbinisti korrumpeerunud ega kõlvanud täide viima uut põhiseadust.⁵⁸ Lisaks trükimusta kulutamisele korraldati erinevate toetusgruppide poolt palju kõnekoosolekuid, rongkäike ja teisi aktsioone, et end rahva seas nähtavaks teha.

Vastased heitsid Larkale ette segast lugu kindrali auastme saamisega⁵⁹, kehva tervist⁶⁰, aga ka seda, et Larka panus võrreldes Laidoneri ja Pätsiga oli Vabadussõjas tühine.⁶¹ Viimane oli vastuseks sellele, et vabadussõjalaste propaganda alguses üritati Larkast maalida pilti kui väga suurte teenetega Vabadussõja juhust.⁶²

Vabadussõjalased valisid enda esimeseks rünnatavaks vastaseks Johan Laidoneri. See tekitas vabadussõjalaste hulgas hiljem konflikti, kuna Johan Laidoner oli siiski sõjaväelaste seas austatud kindral.⁶³ Suurima hoobi andsid vabadussõjalased Laidonerile enda 22. veebruari ajalehes Võitlus⁶⁴. Antud artikkel rääkis üle mitme lehekülje Laidoneri saamatust majandustegevusest. Artiklis olid välja toodud Laidoneri ärid, sissetulekud ja võlad. Lisaks oli viidatud Harju Panga pankrotile ning sellele, et Laidoner oli lasknud oma võlgu kustutada.⁶⁵ Laidoner lubas Võitluse vastu kohtusse pöörduda, kuid asi lõpetati osapoolte kokkuleppel. Vabadussõjalastel oli kompromiteerivat materjali kogutud ka Konstantin Pätsi kohta, mida nad plaanisid avaldada riigivanema soovitusallkirjade kogumise haripunktis, kuid mis jäi katki 12. märtsi sündmuste tagajärjel.⁶⁶ Kahjuks pole tänaseni teada, mida antud materjal sisaldas või kas see üldse olemas oli, aga on pakutud,

---

⁵⁷ Mäe, H. 1993, lk 98-99.

⁵⁸ Marandi, R. 1991, lk 387.

⁵⁹ Näiteks Päevaleht, nr. 64, 6. märts 1934, lk 4 „A.Larka eluloo kohta“.

⁶⁰ Näiteks Maa Hääl, 5. märts 1934, lk 1 „A.Larka ei pea vastu“.

⁶¹ Pajur, A. 2018, lk 450.

⁶² Marandi, R. 1991, lk 383.

⁶³ Marandi, R. 1991, lk 387.

⁶⁴ Võitlus, 22. veebruar 1934, lk 3-4. Samas, lk 5 üritatakse ümber lükata Larka auastmest tingitud segadust.

⁶⁵ Valge, J. 2019, lk 429.

⁶⁶ Mäe, H. 1993, lk 100.

et need materjalid võisid sarnaselt Laidoneri materjalidega puudutada tema majandustegevust.⁶⁷ August Reis ei näinud vabadussõjalased endale vastast ja tema ründamisega ei tegeletud. Siiski jätkusid tavapärased vabadussõjalaste ja sotsialistide omavahelised arveteklaarimised.

Vabadussõjalased propageerisid ka Eestis suhteliselt uut kihutustöö viisi – kõnekoosolekuid. Juba veebruari alguses korraldasid nad Tallinnas üle-eestilise „kõnelejate ja organisatorite informatsioonikursuse“, millest võttis osa 228 vabadussõjalast.⁶⁸ Vabadussõjalaste töö oli organiseeritud järgmiselt: riigivanema valimiste kihutustööd tegid liikmed enda maakonna piires, aga 6 peakõnelejat (kolm vabadussõjalaste juhtivat isikut: Sirk, Telg ja Mäe ja kolm tööliste esindajat: Kreek, Tois ja Frank) pidid esinema üle Eesti. Kuna kõnekoosolekuid oli tõesti organiseeritud palju, oli vaja peaesinejaid lausa lennukitega toimetada ühelt koosolekult teisele.⁶⁹ Kuigi Eesti vabadussõjalastel ja Saksamaa natsionaalsotsialistidel oli erinev ideoloogia ja eesmärk, andsid just vabadussõjalaste ülepingutatud propagandavõtted põhjuseid süüdistamiseks neid koostöös natsionaalsotsialistide või fašistidega. Ka William Tomingas on kirjutanud, et tema meelest tundusid narrusena võõrsilt laenatud käetervitus, mundri ja peakatte kandmine, marssimine ja paraaditsemine.⁷⁰

Vabadussõjalastele anti esimene hoop 27. veebruaril, kui Riigikogus võeti vastu seadus, mis keelas sõjaväelastel olla liige poliitilises organisatsioonis. Keelatud oli ka osalemine poliitilistel koosolekutel ja meelevaldustel ning muuhulgas keelati ära ka kandideerimine kohaliku omavalitsusse või Riigikogusse. Selle tõttu pidid mitmed vabadussõjalased valima sõjaväelise karjääri ja poliitika vahel, mille tagajärjel lahkusid paljud liikmed Eesti Vabadussõjalaste Liidust. Näiteks oli 1.–9. märtsil ainuüksi Tartu osakonnast välja astunud 303 sõjaväelast.⁷¹

2. märtsil ilmunud Riigi Teatajas sätestati allkirjade andmise ja nende kontrollimise kord. Iga hääleõiguslik kodanik sai toetada vaid üht kandidaati ja seda pidi kontrollima kohalik omavalitsus. Valimiste korra §3 nägi ette, et kui ükski riigivanema kandidaat

---

⁶⁷ Valge, J. 2019, lk 429.

⁶⁸ Marandi, R. 1991, lk 391.

⁶⁹ Mäe, H. 1993, lk 92.

⁷⁰ Tomingas, W. 1992, lk 322-323.

⁷¹ Kuuli, O. 1976. *Vapsidest Isamaaliiduni. Fašismi ja fašismivastase võitluse ajaloost kodanlikus Eestis*. Tallinn: Eesti Raamat, lk 136.

esimeses voorus enamust ei saa, siis teises voorus tohivad uuesti hääletada vaid need kodanikud, kelle valitud kandidaat teises voorus ei kandideeri. Juhul kui esimeses voorus valitud kandidaat osaleb ka teises voorus, siis enam enda häält muuta ega uuesti allkirja anda ei saa.⁷² Järgmine teadaanne määras soovitusallkirjade kogumise perioodiks 5.–27. märtsi.⁷³

Kätte jõudis 5. märts ja algas soovitusallkirjade kogumise kampaania. Hjalmar Mäe meenutab taas, kuidas vabadussõjalased said teistsuguse kohtlemise osaliseks. Nimelt oli Tallinnas antud Laidonerile allkirjade kogumiseks kõige suurem ruum, Pätsi allkirju kogutud Raekoja saalis, ning Larkale allkirjade kogumiseks antud väike ruum kitsa ja keerulise trepiga. Inimesed tulid aga allkirju andma Larka poolt, samal ajal kui teiste kandidaatide allkirjakogumise ruumid olid tühjad.⁷⁴

Kampaania oli jõudmas enda haripunkti ja pea kõik väljaanded kutsusid enda esilehekülgedel toetama ühte või teist riigivanema kandidaati.⁷⁵ Samaaegselt jätkus soositud kandidaatide ja nende tegevuste kajastamine positiivses toonis, ühtlasi seades kahtluse alla kõiki vastaskandidaatide häid omadusi.

William Tomingas on soovitusallkirjade kampaania meeleolusid kirjeldanud järgmiselt: „Selle lootusega hinges kuulas ja vaatas rahvas rahulikult pealt käima läinud valimiskampaaniat, mis teda ei ärritanud ega kohutanud. Kui maal oligi kohati kuulda valjude lööksõnadega kelkimist ja kurjustamist, siis mitte mujal kui „linnahärrade“ poolt korraldatud koosolekuil. Kära ja müra tegijaks olid ikka ühed-samad vabadussõjalaste, Pätsi ja Laidoneri komiteede kõnelejad ja „korrapidajad“. Nagu öeldud, oldi niisuguse „meeleolu kütmise“ ja „rahva kaasakiskumisega“ juba eelmistest kampaaniatest harjutud ega tehtud sellest väljagi. ... Eestlase põliselt rahulik ja põhjamaine loomus jäi püsima tasakaalukana. Niisugune oli üldkokkuvõttes meeleolu ja hoiak vaikiva ajastu eelõhtul. Rahu, korra ja julgeoleku hoidmiseks ei vajatud kusagil politsei pingutusi. Peab ütleva, et maal valitsev rahulik meeleolu ei kajastunud mitte samas ulatuses ülal Toompeal.“⁷⁶

---

⁷² Riigi Teataja 2. märts 1934, lk 309-310.

⁷³ Samas, lk 310.

⁷⁴ Mäe, H. 1993, lk 114.

⁷⁵ Näiteks 6. märtsi Sakala kutsub üles hääletama Laidoneri poolt ja sama päeva Päevaleht kutsub allkirja andma Pätsi poolt (päises).

⁷⁶ Tomingas, W. 1992, lk 367-368.

1.4. 12. märtsi riigipööre ja soovitusallkirjade kogumise lõpetamine

12. märtsiks oli allkirjade kogumine kestnud nädal aega. Selleks hetkeks oli enda allkirja andnud vähemalt üle 82 000 hääleõigusliku kodaniku, kellest ülekaalukas osa toetas Larkat.⁷⁷ Need andmed pidid olema selleks hetkeks teada ka teistele riigivanema kandidaatidele – Pätsile, Laidonerile ja Reile.⁷⁸

12. märtsil 1934 korraldasid Konstantin Päts ja Johan Laidoner riigipöörde. Ilmselt oli nende plaanidega kursis ka August Rei.⁷⁹ Selle päeva sündmused nägid välja järgmised: kell 14 anti Tondil kaitseväe ühendatud õppeasutuses apirantide kursustel häire, misjärel suunati kolm kompaniid südalinna, Toompeale ning Eesti Vabadussõjalaste Liidu residentside juurde Narva maanteel ja Rotermanni tehase ruumides. Aspirante toetasid ka kohalikud kaitseväe üksused.⁸⁰ William Tomingas väidab, et aspirandid ei olnud teadlikud, kuidas neid kasutati riigipöörde elluviimiseks ja et nii mõnigi neist tundis hiljem sellepärast piinlikkust.⁸¹ Vabadussõjalaste ruumid otsiti poliitilise politsei ametnike poolt läbi ja seal viibinud vahistati (sealhulgas Mäe ja Klassmann, Sirk vahistati veidi hiljem).⁸² Kell 16:30 toimus Toompeal valitsuse koosolek, kus oli kohal lisaks ministritele ja riigivanem Pätsile ka kindral Laidoner. Päts teatas, et vabadussõjalaste tegevuse peatamiseks on vaja rakendada erakorralisi meetmeid. Alates kella 17st hakkas riigis kehtima kaitseisukord ja Johan Laidoner määrati kaitseväge ülemjuhatajaks ning sisekaitseülemaks. Seejärel vormistati uue sisekaitseüleva otsused, millega keelustati kõik poliitilised koosolekud ja meeleavaldused. Lisaks suleti kolm organisatsiooni, nende seas Eesti Vabadussõjalaste Liit, ja kümme väljaannet, sealhulgas Võitlus.⁸³ Lisaks Tallinnas toimunule jätkus vabadussõjalaste arreteerimine üle-eestiliselt. Puutumata ei jäänud ka vabadussõjalasi toetanud ettevõtjad.⁸⁴ Selle järgnes veel ametkonna puhastus ja vabadussõjalaste kohalike omavalitsuste valimistel saadud valla-, alevi- ja linnavolikogude volituste tühistamine.⁸⁵ Suurem puhastus vabadussõjalastest toimus ka Kaitseliidus.⁸⁶ Kõik oli ette valmistatud suure saladuskatte all, lisaks Pätsile ja eelmainitud riigivanema

---

⁷⁷ Marandi, R. 1993, lk 393.

⁷⁸ Samas, lk 440.

⁷⁹ Valge, J. 2019, lk 435 ja Pajur, A. 2018, lk 452.

⁸⁰ *Eesti ajalugu VI köide*: 2005, lk 93.

⁸¹ Tomingas, W. 1992, lk 375.

⁸² Mäe, H. 1993, lk 101.

⁸³ Pajur, A. 2018, lk 453-455.

⁸⁴ Pajur, A. 2018, lk 457-458.

⁸⁵ *Eesti ajalugu VI köide*: 2005, lk 93.

⁸⁶ Valge, J. 2019, lk 453.

kandidaatidele oli sündmustega kursis kohtu- ja siseminister Johan Müller. Oletavalt on 12. märtsi sündmustega seotud ka politseiametnik Johan Sooman ja sõjaväelased Rudolf Reimann, Paul Lill, Nikolai Reek, Johannes Roska (hiljem Orasmaa), Aleksander Jaakson ning Gustav Jonson.⁸⁷

15. märtsil toimunud Riigikogu istungil andis Päts väga üldisi selgitusi sündmustest, tuues põhilise argumendina välja seda, et vabadussõjalased olevat muutunud ohuks riigile ja hullutanud rahva.⁸⁸ Ohu all on mõeldud kahte süüdistust, mis vabadussõjalaste vastu olid käiku lastud. Esimene oli, et vabadussõjalased olid ise kohe korraldamas relvastatud riigipööret või mässu. See väide on tõestatud vale ja selle õhutajaks peetakse August Reid.⁸⁹ Teine süüdistus, mida kasutasid nii Päts kui ka Laidoner enda tegevuste õigustamiseks oli, et vabadussõjalaste võimule tuleku korral vähenenuks Eesti rahvusvaheline positsioon ja ohtu võinuks sattuda isegi riiklik iseseisvus. Siin peeti eelkõige silmas ohtu Nõukogude Liidu poolt. Selle väite on ümber lükanud Jaak Valge, kes on 1934. aasta sündmuste välispoliitilisi seoseid uurides leidnud, et Moskva suhtumine Eesti sisepoliitikasse oli tol hetkel pigem leige. Kindlasti ei planeerinud Nõukogude Liit sõjalist sekkumist vabadussõjalaste võimuletuleku korral.⁹⁰ 16. märtsi Riigi Teataja vaikis toimunud sündmustest ja langetatud otsustest.⁹¹ Hoolimata vabadussõjalaste tasalülitamisest jätkus riigivanema kandidaatidele soovitusallkirjade kogumine.

19. märtsil andis Konstantin Päts välja dekree, mis trükiti ära järgmise päeva Riigi Teatajas.⁹² Dekree, esimene paragrahviga sätestati nii Riigikogu kui riigivanema valimiste edasilükkamine kaitseseisukorra lõpuni (uued valimised pidi korraldama valimiste peakomitee kaitseseisukorra möödudes). Teise paragrahviga tunnistati juba alanud valimistoimingud lõpetatuks ja tulemused tühistatatuks. Dekreet hakkas kehtima väljaandmise hetkest ehk 19. märtsist. Seda dekreeti ei saa pidada põhiseaduspäraseks, kuna kehtiv põhiseadus keelas muuta valimisseadust dekreediga.⁹³ Riigikogu juhatus otsustas 21. märtsil tagastada riigivanema ja Riigikogu valimistel makstud kautsjonid.⁹⁴ Omavalitsustes lõppes allkirjade kogumine peale Konstantin Pätsi dekree ilmumist 20.

⁸⁷ Pajur, A. 2018, lk 464-465.

⁸⁸ Valge, J. 2019, lk 444-445.

⁸⁹ Pajur, A. 2018, lk 470-471.

⁹⁰ Valge, J. 2012. *London, Berliin ja Moskva ning 1934. aasta riigipööre*. Tuna, nr 1, lk 38-61.

⁹¹ Riigi Teataja, nr. 21, 13. märts 1934.

⁹² Riigi Teataja, nr. 25, 20. märts 1934, lk 418-419.

⁹³ Riigi Teataja. 1933. nr 86, art. 628, lk 990-994. §60 „... 12) ... Dekreet ei või muuta rahvahääletamise, rahvaalgatamise, Riigikogu valimise ega riigivanema valimise seadust. ...“

⁹⁴ Valge, J. 2019, lk 451-452.

märtsi Riigi Teatajas kell 12:00. Valimiste peakomitee kinnitas sama enda 21. märtsil kell 11 toimunud koosolekul. Esmalt otsustas valimiste peakomitee omavalitsustest tagasi kutsuda kõik sinna saadetud allkirjalehed ja tunnistada need tühiseks. Teiseks otsustati tagastada riigivanema ja riigikogu valimiste jaoks tasutud kautsjonid. Kolmandaks teatati ringkonnakomiteedele, et nad seiskaksid ja lõpetaksid enda tegevuse.⁹⁵ Viimastel koosolekutel enne enda tegevuse lõpetamist arutas valimiste peakomitee riigipöörde järgseid kaebusi, mille esitasid vabadussõjalased Jaan Reinbach ja Theodor Rõuk vabadussõjalaste rahvaliikumise ja Andres Larka kandidatuuri takistamise kohta.⁹⁶

Seega kujunes soovitusallkirjade kogumise periood järgmiseks: 5.–11. märtsil toimus allkirjade andmine peamiselt poliitilise võitluse tähe all. 12.–19. (kohati kuni 20. või 21.) märtsini anti allkirju juba Pätsi ja Laidoneri uusi positsioone silmas pidades ja arvestades, et vabadussõjalasi toetav tegevus võis leida ka represseerimist. Allkirjade kogumise kampaania viimane nädal aga jäi ära, kuna valimistoimingud lõpetati, tulemused tühistati ja uusi valimisi välja ei kuulutatud. Selleks ajaks oli allkirju andmas käinud umbes kuuendik hääletusõigusega kodanikest ja jääb teadmata, milliseks oleks aktiivsus kujunenud viimasel nädalal või millised olnuks tulemused ilma vahepealsete sündmusteta.

Ajalehtedes soovitusallkirjade kogumisest peale riigipööret enam eriti ei kirjutatud. Vahetulemuste kajastamisega oldi algusest peale tagasihoidlikud ja erapoolikud. Peale valimiste edasilükkamist ja seniste tulemuste tühistamist otsustasid aga mõned ajalehed lausa lugejaid eksitada, justkui Johan Laidoner oleks senise toetuse põhjal valitud riigivanemaks.⁹⁷ Tegelikult tähendasid allkirjakampaania tulemused aga, et nii Larka, Laidoner kui Päts oleks olnud riigivanema valimiste I voorus üles seatud ja ehk oleks 27. märtsiks vajalik hulk allkirju koos olnud ka Reil. Seal oleks võitnud kas häälteenamuse saanud kandidaat või oleks toimunud riigivanema valimiste II voor, kus oleks võitnud enim hääli saanud kandidaat. Ajalugu läks aga teisiti – demokraatlikult valitud presidendi asemel juhtis nüüd Eesti kurssi autoritaarne duo.

---

⁹⁵ Rahvusarhiiv, ERA.80.5.2131. Valimiste peakomitee koosoleku protokollid riigivanema ja Riigikogu VI koosseisu valimiseks, 21. märts 1934, 35-35p.

⁹⁶ Rahvusarhiiv, ERA.80.5.2131. Valimiste peakomitee koosoleku protokollid riigivanema ja Riigikogu VI koosseisu valimiseks, 36-38.

⁹⁷ Maaleht (Talinn: 1929-1935) nr. 34 22. märts 1934, lk 3.

II Soovitusallkirjade kogumise kampaania tulemused

2.1. Säilinud ja puuduolevad allkirjalehed

Valimiste peakomitee võttis 21. märtsil vastu otsuse kutsuda allkirjalehed kõigist omavalitsustest tagasi, kuulutada tulemused tühiseks ja säilitada allkirjalehed kaustikus.⁹⁸ Seejuures rõhutati kirjades omavalitsusasutustele, et kõik välja jagatud allkirjalehed, ka tühjad, saadetakse komiteele tagasi.⁹⁹ Kirjavahetus omavalitsusasutuste ja valimiste peakomitee vahel on säilinud Rahvusrhiivis ja sealt on jälgitav ka allkirjalehtede tagastamise aeg.¹⁰⁰

Suurem osa riigivanema kandidaatide allkirjalehtedest on Rahvusrhiivis. Kandidaatidele anti soovitusallkirju omavalitsustes nimeliselt, sh on kirjas allkirja andja vanus. Samal real on kirjas ka allkirja andmise kuupäev. Kandidaadi nimi, kelle poolt allkiri anti, on kirjas allkirjalehe alguses üleval.¹⁰¹ Nii Andres Larka kui ka Johan Laidoneri puhul leiame arhiivist peaaegu kõigi omavalitsuste allkirjalehed. August Rei puhul on olemas samuti palju allkirjalehti, kuid siin on omavalitsusi, mille allkirjalehed puuduvad, juba rohkem. Allkirjalehtede tagastamise kirjavahetusest näib, et tühjade lehtede tagasisaamisega omavalitsustest oli probleeme. Rei puhul on kohati raske hinnata, kas omavalitsused pole allkirjalehti saatnud või on tegemist kohtadega, kus ta allkirju ei saanud ja tühjad lehed pole mingil põhjusel arhiivi jõudnud. See on tõenäoline, sest arhiivis olevatel allkirjalehtedel on Reil allkirju kokku 5460, mida on juba rohkem kui mitme autori toodud lõpptulemustes.

Rohkem probleeme on Konstantin Pätsi allkirjalehedega. Arhiivist on puudu Pätsi allkirjalehed mitte ainult üksikutest omavalitsustest vaid lausa maakondade kaupa. Kui teistel kandidaatidel on arhiivis soovitusallkirju kokku arvestades tulemused sarnased nagu tuuakse ära erinevates ajaloouurimustes, siis Pätsil on arhiivis olevate allkirjalehtede tulemus tunduvalt väiksem. Pätsi allkirjalehtede hulgast on puudu pool Harjumaad, terve Järvamaa (v.a Võhmata), Petserimaa, Pärnumaa, Valgamaa, Võrumaa ja pool

---

⁹⁸ Rahvusrhiiv, ERA.80.5.2131. Valimiste peakomitee koosoleku protokollid riigivanema ja Riigikogu VI koosseisu valimiseks, 21. märts 1934, 35-35p.

⁹⁹ Näide omavalitsustetele saadetud kirjast asub samas säilikus, lehel 36.

¹⁰⁰ Rahvusrhiiv, ERA.80.5.2230 ja ERA.80.5.2231. Kirjavahetus omavalitsusasutustega riigivanema kandidaatide ülesseadmise allkirjalehtede valimiste peakomiteele tagastamise kohta. Toimik sisaldab andmeid allkirjade arvu kohta.

¹⁰¹ Vt näidet allkirjalehest lisa 6.

Viljandimaad, lisaks mitmeid omavalitsusi teistes maakondades. Kui Pätsil on süstemaatiliselt allkirjalehti puudu, siis Reil on enamjaolt puudu üksikud allkirjalehed igast maakonnast. See annab alust arvata, et omavalitsustes, kus tema allkirjalehed on puudu, sai ta 0 allkirja. Hilisem kontroll ajaleheandmete põhjal kinnitas osaliselt seda hüpoteesi. Sama kehtib ka teiste kandidaatide mõnede omavalitsuste kohta, kus nende allkirjalehed puuduvad.¹⁰²

Säilinud allkirjalehtedelt on käesoleva töö autor allkirjad kokku lugenud, tabuleerinud ja korrastanud kandidaatide kaupa. Igal kandidaadil on välja toodud tulemused kõigis omavalitsustes maakondade kaupa (linnad ja alevid esimestena) perioodil 5. märts –20. märts. Lisaks on välja toodud vahetulemused 11. märtsi (ehk riigipöördeelse) seisuga ja lõpptulemus 20. märtsi seisuga. Puuduolevates omavalitsustes oli võimalik ajalehtede abil osaliselt taastada ka 18. märtsi seis, sest osad ajalehed esitasid allkirjakampaania teise nädala kokkuvõtteid. Detailsed tabelid soovitusallkirjade jagunemisest on antud töö lisades.¹⁰³ Lisades esitatud tabelites on kokku loetud allkirjalehtedel olevad tulemused ning neid on täiendatud teistes arhiiviallikates leidunud tulemustega ja omaaegsete ajalehtede poolt esitatud kattuvate tulemustega.

Ajaloouurimustes esitatakse lõpptulemust nii 20. märtsi kui ka 21. märtsi seisuga. Mõnes omavalitsuses on kogutud allkirju ka 22. märtsil. Seega on vaieldav, millise päeva tulemusi lugeda n-ö lõplikuks seisuks. Konstantin Päts andis juba 19. märtsil välja dekreedid, kus ta lükkas riigivanema ja Riigikogu valimised edasi. Dekreet hakkas kehtima väljaandmise hetkest, st 19. märtsist. Seega võiks öelda, et kehtivate allkirjade kogumise lõpp võiks olla 19. märtsil. Omavalitsusametnikud (ega ka kodanikud) ei pruukinud aga dekreedist teada enne 20. märtsi, mil keskpäeval ilmus Riigi Teataja koos Pätsi dekreediga. Kuid sellegi info jõudmine rahva sekka võttis aega. Valimiste peakomitee võttis vastu otsuse valimiste edasilükkamisest ja seni antud soovitusallkirjade tühistamisest 21. märtsil, mil saadeti ka teade omavalitsustele teade, et allkirjalehed tuleb tagastada. Ajalehed kirjutasid riigivanema valimiste tühistamisest 21. märtsil, viidates Pätsi dekreedile.¹⁰⁴ Käesolevas töös võetakse lõpptulemuse aluseks 20. märts, sest valimistoimingute lõpetamisest anti teada 20. märtsi keskpäeval ilmunud Riigi Teatajas, misjärel mitmetes

---

¹⁰² Vt tabeleid lisades 1-4.

¹⁰³ Vt tabeleid lisades 1-4.

¹⁰⁴ Näiteks Postimees (1886-1944), nr. 79, 21. märts 1934, lk 3 ja Päevaleht, nr. 79, 21. märts 1934, lk 1.

omavalitsustes allkirjade kogumine lõpetati. Allkirjalehtedest on näha, et 21. ja 22. märtsil anti kandidaatidele väga vähe toetusallkirju, seega ei oma nad üldtulemusele suurt mõju. Allpool tuuakse siiski välja, kui palju arhiivis olevatest soovitusallkirjadest kandidaadid kõnealustel päevadel said.

Allkirjade kogumine oli niisiis määratud toimuma 5. –27. märtsini. Mõned omavalitsused aga võtsid allkirju vastu juba alates 2. märtsist ja tegid seda ka 3. ja 4. märtsil. Tegemist oli üksikute omavalitsustega, ning nende hulgast näiteks Peetri vallas olid need allkirjad maha tõmmatud. Lisaks olid mõnelpool varem allkirja andnud inimesed ka hiljem uuesti allkirja andnud. Need allkirjad ei kehtinud ja neid pole arvesse võetud ka antud uurimuses.

Enne 5. märtsi anti kandidaatidele allkirju järgmiselt: Andres Larka toetuseks anti 2. märtsil 22 allkirja, 3. märtsil 135 allkirja (sh 93 Nõmmelt) ja 4. märtsil 8 allkirja. Johan Laidoneri toetuseks anti vastavalt 74, 20 ja 21 allkirja, Konstantin Pätsi toetuseks 12, 1 ja 1 ja August Rei toetuseks 2, 2 ja 1 allkirja. Enneaegselt korjati allkirju järgnevatel omavalitsustes: Ambla, Esna, Illuka, Jõgeva vald¹⁰⁵, Kabala, Keila alev, Kohila, Kolga, Laatre, Leisi, Lehtse, Linnamäe, Loosi, Luiste, Mäe, Nõmme, Peetri, Piirsalu, Rutikvere ja Uue-Antsla. Kokku oli enne kampaania algust antud Andres Larkale 165 allkirja, millest 93 allkirja anti 3. märtsil Nõmmel; Johan Laidonerile 115 allkirja; Konstantin Pätsile 14 allkirja (kuid tuleb arvestada, et paljud tema allkirjalehed on puudu) ja August Reile 5 allkirja.

Nagu eelpool mainitud, anti mõnes omavalitsuses allkirju ka peale riigivanema dekreedil väljakuulutamist 20. märtsi Riigi Teatajas. Ilmselt oli see tingitud aeglasest info levikust, poliitilisest segadusest ja sellest, et kohalike omavalitsuste ametikud ei pruukinud kursis olla värske infoga Riigi Teatajast. Sel juhul saadi allkirjade kogumise toimingute lõpetamisest teada 21. või 22. märtsil valimiste peakomitee kirjast. Kõik allkirjalehed on tagastatud vastusena valimiste peakomitee 21. märtsi koosoleku otsusele ja nende

---

¹⁰⁵ Varem antud allkirjad on samadel allkirjalehtedel ülejäänud säilinud allkirjalehtedega v.a Jõgeva valla varem antud allkirjad, mis on saadetud valimiste peakomiteele tagasi hiljem. Jõgeva valla kodanike varem antud allkirjalehed asuvad Rahvusarhiivis, ERA.80.5.2232. Kirjavahetus omavalitsusasutustega riigivanema kandidaatide ülesseadmise allkirjalehtede valimiste peakomiteele tagastamise kohta. Toimik sisaldab andmeid allkirjade arvu kohta. Dateerimata. Jõgeva valla varem antud toetusallkirjad asuvad säiliku lõpus koos tühjade allkirjalehtedega.

väljasaadetud kirjale.¹⁰⁶ Olemasolevatel allkirjalehtedel on 21. ja 22. märtsil Andres Larka saanud vastavalt 60 ja 2 allkirja, Johan Laidoner 229 ja 45, Konstantin Päts 28 (kuid paljud allkirjalehed on puudu) ja 4 ja August Rei 40 ja 2.

Mõnede omavalitsuste ametnikud kontrollisid allkirjade kehtivust kohapeal ja säilinud allkirjalehtedel oli näha mahatõmbamisi ning parandusi koos märkustega. Osades omavalitsustes kontrolliti allkirjade kehtivust veidi hiljem ja märkused kehtetute allkirjade (puudub hääleõigus, omab kriminaalkaristust, vale omavalitsus või on kodanik juba kellelegi teisele allkirja andnud) kohta on leitavad samuti Rahvusarhiivist.¹⁰⁷ Kehtetute allkirjade nimistus on kirjas allkirja andja nimi, kuid puudub teave, millistes omavalitsustes toetusallkirjad on antud. Kehtetuid allkirju oli Andres Larkal 84, Johan Laidoneril 7, Konstantin Pätsil 5 ja August Reil samuti 5. Eraldi olid välja toodud need, kes andsid enda allkirja kaks korda. Selliseid allkirju oli Larkal 8, Laidoneril 5, Pätsil 2 ja Reil 6. Kokku oli seega kehtetuid toetusallkirju Larkal 92, Laidoneril 12, Pätsil 7 ja Reil 11.

Nagu mainitud, esineb kandidaatide puhul mitmeid omavalitsusi, millede allkirjalehed on puudu. Järgnevalt on välja toodud iga kandidaadi kaupa kõik omavalitsused, kust on allkirjalehed arhiivist puudu. Esitatud on ka omavalitsused, mille tulemused on hiljem muudest allikatest leitud, ning samuti Rei (ja teiste) puhul puuduvad omavalitsused, kus kandidaat sai kindlasti 0 allkirja.

Andres Larkale antud soovitusallkirjadest on arhiivist puudu allkirjalehed järgmistest omavalitsustest: Harjumaal – Pakri, Triigi ja Vihterpalu, Järvemaal – Alliku, Ambla ja Kirna, Läänemaal – Sipa, Taebla ja Võnnu, Pärnumaal – Vee ja Viluvere, Saaremaal – Loona ja Muhu-Suure, Valgamaal – Koorküla, Viljandimaal – Aidu, Virumaal – Roela, Salla, Sarjatina, Sõmeru ja Tudulinna, Võrumaal – Timo.

Johan Laidonerile antud soovitusallkirjadest on arhiivist puudu allkirjalehed järgmistest omavalitsustest: Läänemaal – Sipa, Velise, Veltsa, Vigala ja Vormsi, Pärnumaal – Jõõpre, Tartumaal – Uderna, Valgamaal – Tõrva, Kaagjärve ja Tõlliste,

---

¹⁰⁶ Rahvusarhiiv, ERA.80.5.2230 ja ERA.80.5.2231. Kirjavahetus omavalitsusasutustega riigivanema kandidaatide ülesseadmise allkirjalehtede valimiste peakomiteele tagastamise kohta. Toimik sisaldab andmeid allkirjade arvu kohta. Kirjad on omavalitsusasutustele väljasaadetud 21. ja 22. märtsil valimiste peakomitee poolt.

¹⁰⁷ Rahvusarhiiv, ERA.80.5.2230. Kirjavahetus omavalitsusasutustega riigivanema kandidaatide ülesseadmise allkirjalehtede valimiste peakomiteele tagastamise kohta. Toimik sisaldab andmeid allkirjade arvu kohta. Al. 2 nimestik kehtetute toetusallkirjadega, al. 5 kahekordsed allkirjaandjad.

Viljandimaal – Uusna, Virumaal – Vihula, Võrumaal – Võõpsu, Haanja, Kahkva, Kasaritsa, Kooraste, Mõniste, Nursi, Tsooru, Toolamaa, Urvaste ja Võru vald.

Konstantin Pätsile antud soovitusallkirjadest on arhiivist puudu allkirjalehed järgmistest omavalitsustest: Harjumaal – Nõmme, Paldiski, Keila alev, Järvakandi, Jõelähtme, Nehatu, Nõva, Pakri, Peningi, Pranglisaarte, Raasiku, Rae, Raiküla, Rapla, Ravila, Riisepere, Saku, Saue, Triigi, Tuhala, Varbola, Vihterpalu ja Vääna, Järvemaal – puuduvad 22. omavalitsuse allkirjalehed, olemas on vaid Võhmuta allkirjalehed, Läänemaal – Kärddla, Petserimaal – on puudu kõigi 12 omavalitsuse, sh Petseri linna allkirjalehed, Pärnumaal – on puudu kõigi 45 omavalitsuse, sh Pärnu linna ja alevite allkirjalehed, Saaremaal – Lümmanda, Tartumaal – Jõgeva, Kallaste, Mustvee, Otepää, Kasepää, Peipsiääre, Tammistu, Uue-Otepää ja Vorbuse, Valgamaal – puudu on kõigi 21 omavalitsuse, sh Valga linna allkirjalehed, Viljandimaal – Põltsamaa, Suure-Jaani, Loodi, Lustivere, Mustla, Olustvere, Pajusi, Puiatu, Päre, Pärsti, Riidaja, Rutikvere, Soosaare, Suure-Kõpu, Sürgavere, Taevere, Tarvastu, Tuhalaane, Uue-Põltsamaa, Uue-Suislepa, Uue-Võidu, Uusna, Vana-Põltsamaa, Vana-Suislepa, Vana-Võidu, Vana-Tänassilma, Vastsemõisa, Viiratsi, Viljandi vald, Võisiku ja Õisu, Virumaal – Kose, Narva vald, Sarjatina ja Venevere, Võrumaal – puudu on 44 omavalitsuse allkirjalehed, olemas on vaid Nursi allkirjalehed.

August Reile antud soovitusallkirjadest on arhiivist puudu allkirjalehed järgmistest omavalitsustest: Harjumaal – Inglise, Järvakandi, Kuivajõe, Nõva, Pakri, Pranglisaarte, Ravila, Vihterpalu ja Vääna, Järvemaal – Anna, Kuksema, Vahastu ja Väätsa, Läänemaal – Asuküla – Haimre, Sooniste, Sutlepa, Taebla, Vigala ja Võnnu, Petserimaal – Järvesuu, Laura, Mäe ja Vilo, Pärnumaal – Enge, Kihnu, Laatre, Pöögle, Reiu, Suigu, Tahkuranna ja Võlla, Tartumaal – Mustvee, Kirepi, Laiuse, Pangodi, Peipsiääre, Pilkuse, Saare, Tammistu, Uue-Otepää, Vara, Vesneri ja Vorbuse, Viljandimaal – Heimtali, Kabala, Kurista, Päre, Rutikvere, Uue-Võidu, Soosaare, Sürgavere, Uusna, Vana-Võidu, Viiratsi ja Viljandi vald, Virumaal – Haljala, Illuka, Kalvi, Kose, Saksi, Venevere ja Vohnja, Võrumaal – Võõpsu, Lasva, Linnamäe, Põlgaste, Toolamaa, Valgjärve ja Uue-Antsla.

Nagu näha, on kõige täielikumalt olemas Johan Laidoneri ja Andres Larka allkirjalehed. August Rei puhul esineb omavalitsusi, kus allkirjalehti on puudu veidi

rohkem (kuid nagu hilisemal kontrollil selgub, sai ta paljudes neis 0 allkirja) ja maakondade kaupa on arhiivist puudu Konstantin Pätsi allkirjalehed.

Muidugi esineb sellise hulga allkirjalehtede puhul veel mitmeid väiksemaid puudusi. Näiteks leidus mitmel kandidaadil üksikuid allkirjalehti, millele ei olnud märgitud omavalitsuse nime. Nii Laidoneri kui Larka puhul oli võimalik need omavalitsused tuletada, tingituna allkirjalehe paigutusest (arhiivis korrastatud samuti maakondade kaupa) ja sellest, et ülejäänud omavalitsuste allkirjalehed maakonnast olid olemas. Õhku jäid Pätsile antud toetusallkirjad ühest omavalitsusest, millel puudus nimi ja mida ei olnud võimalik ühegi maakonna alla paigutada. Kuna paljude omavalitsuste allkirjalehed Pätsile antud toetusallkirjade hulgast on puudu, ei ole nad ka korrektselt korrastatud. Lisades olevates tabelites on see koht siiski välja toodud. Lisaks polnud August Rei allkirjalehel Porkunis lisatud allkirjade andmise kuupäevi.

Peale selle, et Pätsile antud mitme piirkonna allkirjalehed on arhiivist puudu, leidub kõigi kandidaatide allkirjalehtede hulgas kohti, kus allkirjalehed on osaliselt kahjustatud näiteks keskelt või algusest. Hävinenud kohtade ja päevade taastamiseks on kasutatud neidsamu allkirjalehti – näiteks kui algusest või keskelt on allkirjad hävinenud, on siiski teada, kui palju toetusallkirju sai kandidaat selles omavalitsuses kokku, sest allkirjade andjad on allkirjalehel nummerdatud. Lisaks on kasutatud ka tagasisaadetud allkirjalehtede vastuseid ja omaaegseid ajalehti, mille andmed kattusid arhiivis olevate allkirjadega. Osaliselt hävinenud allkirjalehed olid kandidaatidel järgmistes omavalitsustes: Andres Larkal Nõmmel, Kuressaares ja Põlgastes; Johan Laidoneril Kapul, Irboskas, Kuljes, Vilos, Keenis, Sangastel, Vokas, Räpinas, Vana-Roosal ja Viitinas; Konstantin Pätsil Alaveres, Juurus, Pühajärvel, Raadil, Rannus, Kõol, Jõhvi vallas, Rägaveres ja Undlas. August Reil osaliselt hävinenud allkirjalehti ei olnud.

Arhiivis olevatel allkirjalehtedel on perioodil 5. –20. märts antud allkirju järgmiselt: Larkale 66 144, Laidonerile 38 331, Pätsile 12 978 ja Reile 5 460, ehk kokku 122 913 allkirja. Nagu näha, on nii Larka, Laidoner kui ka Rei saanud tegelikult rohkem toetusallkirju, kui seni kirjanduses ja ajalehtedes esitatud, arvestades muidugi, et mitmete omavalitsuste allkirjalehed on arhiivist puudu. Kui võrrelda neid tulemusi peamiselt kasutatud lõpptulemusega, mis oli Larkal 64 658, Laidoneril 38 493, Pätsil 18 577 ja Reil

5 071 allkirja, siis Larka sai tegelikkuses vähemalt kaks tuhat allkirja rohkem ja Rei vähemalt 400 rohkem.

2.2. Puuduolevate allkirjade arvu leidmine teistest allikatest

Puuduolevate omavalitsuste tulemuste (ja ka osaliselt hävinenud omavalitsuste allkirjalehtede) selgitamisel oli esmalt abi omavalitsuste poolt valimiste peakomiteele tagasisaadetud allkirjalehtede kokkuvõtetest. Nimelt fikseerisid mõned omavalitsused, kui palju allkirjalehti või poognaid tagasi saadeti, mõned ka kandidaatide kogutulemuse (sealhulgas mõni omavalitsus igast maakonnast). Kahjuks ei saa poognate ja lehtede arvu pealt teha järeldusi allkirjade kohta, kuna allkirjalehed ei olnud alati täis kirjutatud. Küll aga saab kasutada neid vastuseid, kus olid lõpptulemused välja toodud. Vastuses valimiste peakomiteele andsid kandidaatide kogutulemused Juuru, Kabala, Nehatu, Raasiku, Rapla, Saue, Kapu, Kärkla, Asuküla, Keina, Oru, Sooniste, Torgu, Tartu linn, Elva, Alatskivi, Jõgeva vald, Meeksi, Pilkuse, Päidla, Saare, Laius-Tähkvere, Vana-Otepää¹⁰⁸, Mustla, Adavere, Lustivere, Audru, Tori, Avanduse, Vasknarva, Võru linn, Toolamaa, Võru vald, Valga linn, Hummuli, Karula, Kuigatsi, Laatre, Petseri linn, Irboska ja Meremäe¹⁰⁹. See tähendab, et kui kõnealustest omavalitsustest on allkirjalehed puudu või hävinenud, siis saame me allkirjade taastamise aluseks võtta antud omavalitsuste vastused lõpptulemustega.

Teiseks on puuduolevate allkirjade arvu selgitamisel kasutatud omaaegseid ajalehti. Antud töös on läbi vaadatud Eesti olulisemad väljaanded. Tabeli täitmisel on kasutatud vaid neid ajalehtedes esitatud andmeid, mis kattuvad arhiivis säilinud andmetega võimalikult täpselt. Selleks on ajalehtedes avaldatud tulemusi võrreldud arhiivis olevate tulemustega. Ajalehes esitatud tulemusi on võrreldud vähemalt viies erinevas omavalitsuses esitatud tulemustega võrdluses allkirjalehtede tulemustega kõigi olemasolevate kandidaatide puhul. Kui nii ajalehtede tulemused kui ka allkirjalehtede tulemused kattusid, on kasutatud antud kuupäeva väljaandes esitatud numbreid, et täita kandidaatide puhul esinenud lünkasid. Nii on võimalik selgitada kandidaatide tulemused

---

¹⁰⁸ Rahvusarhiiv, ERA.80.5.2230. Kirjavahetus omavalitsusasutustega riigivanema kandidaatide ülesseadmise allkirjalehtede valimiste peakomiteele tagastamise kohta. 23. märts –3. aprill 1934. Toimik sisaldab andmeid allkirjade arvu kohta, eelmainitud omavalitsuste tulemused asuvad lehtedel 15-192.

¹⁰⁹ Rahvusarhiiv, ERA.80.5.2231. Kirjavahetus omavalitsusasutustega riigivanema kandidaatide ülesseadmise allkirjalehtede valimiste peakomiteele tagastamise kohta. 23. märts –23. juuni 1934. Toimik sisaldab andmeid allkirjade arvu kohta, eelmainitud omavalitsuste tulemused asuvad lehtedel 4-197.

mitmes omavalitsuses, kus allkirjalehed puuduvad. Ajalehtedest leiame Pätsi puhul pea kõik puuduolevad Pärnumaa tulemused 18. märtsi seisuga, Valgamaa tulemused osaliselt 11. märtsi, osalt 18. märtsi seisuga, Viljandimaa tulemused 20. märtsi seisuga ja osaliselt Võrumaa omavalitsuste tulemused nii 11. kui 20. märtsi seisuga. Allkirjade selgitamisel on kasutatud järgmiste ajalehtede tulemusi: Võitlus, Lõuna-Eesti, Maaleht, Postimees, Võru Teataja, Rahvaleht, Vaba Sõna, Pärnu Päevaleht, Sakala, Otepää Teataja ja Meie Maa.¹¹⁰ Eelmainitud ajalehtede puhul polnud võimalik kasutada neis esitatud kogutulemusi. Nende kontrollimisel selgus, et esineb mitmeid väiksemaid erinevusi võrdluses allkirjalehtedega ja paljude piirkondade tulemused olid avaldatud vaid osaliselt (näiteks Viljandimaalt 8 valla tulemus) või polnud maakondlike tulemuste juures mainitud, milliseid valdu või aleveid on kogutulemuses arvestatud.

Andmete analüüsil selgus, et paljud ajalehtedes toodud tulemused ei kattunud arhiivis olevate allkirjalehtedega. Mõnel juhul on see seletatav sellega, et omavalitsused edastasid andmeid ajalehtedele erinevatel aegadel (mõni eelmise päeva seisuga, mõni lõunase seisuga), kuid mõnel juhul on märgata ka järjepidevaid erinevusi ja teatud juhtudel lausa vassimist nii pealkirjades kui ka andmetes.

Väiksemaid erinevusi, mis ei olnud ühegi kandidaadi poole kaldu, esines paljudes ajalehtedes. Seetõttu ei sobi kasutamiseks näiteks 10. märtsi Võitluse andmed, mis kajastasid 8. märtsi tulemusi. Nii lühikese perioodi (3 päeva) jooksul esitatud omavalitsuste tulemuste osas esineb võrreldes arhiivis olevate allkirjalehtedega liialt palju ebatäpsusi. Sama on näiteks 13. märtsi Järva Teataja ja Kajaga: osad esitatud tulemused kattuvad arhiivis olevate toetusallkirjadega täielikult, osad mitte. Erinevusi esines veel sama päeva Pärnu Päevalehe, Vaba Maa ja Virumaa Teataja tulemustes. Mitmed ajalehed esitasid ka samu andmeid, mis aga erinesid taaskord võrdluses olemasolevate allkirjalehtedega. Samu tulemusi esitasid näiteks Pärnumaa Teataja, Saaremaa Teataja,

---

¹¹⁰ Võitlus: Eesti Vabadussõjalaste Keskliidu häälekandja, 13. märts 1934, lk 5. Lõuna-Eesti, 13. märts 1934, lk 1. Lõuna-Eesti, 20. märts 1934, lk 1. Maaleht (1929-1935), 13. märts 1934, lk 3 (v.a Harjumaa ja Saaremaa andmed, mis ei kattunud). Maaleht (1929-1935), 24. märts 1934, lk 2. Postimees (1886-1944), nr. 71, 13. märts 1934, lk 3. Võru Teataja, 13. märts 1934, lk 1. Võru Teataja, 22. märts 1934, lk 2. Rahvaleht (1923-1940), 13. märts 1934, lk 3. Vaba Sõna: rahvuslik informatsioonileht ilma erakondliku kuuluvuseta, 13. märts 1934, lk 8. Pärnu Päevaleht: ühiskondlik-poliitiline ajaleht, 20. märts 1934, lk 1. Sakala (1878-1940), nr. 34, 22 märts 1934, lk 5. Otepää Teataja : poliitiliselt erapooletu ümbruskonna häälekandja (1932-1944), 23. märts 1934, lk 3. Meie Maa (1919-1944), 24. märts 1934, lk 2 (kõik peale Laidoneri toetuseks antud allkirjade kattuvad täpselt, Kuressaares esitab ajaleht Laidoneri tulemuseks palju suurema tulemuse, kui on teadaolev arv ja väiksemates valdades on samuti ajalehe andmetel Laidonerile antud veidi rohkem allkirju).

Tartu Maaleht, Viru Maaleht, Tapa Sõnumeid, Tartumaa Teataja ja Teataja. Ei saa öelda, et ükski eelmainitud ajalehtedest oleks andmeid süstemaatiliselt valesti kajastanud, pigem oli tegemist paari allkirjalise erinevusega, kuid neid esines kõigi kandidaatide ja mitmete omavalitsustega võrreldes.

Andmete täiustamisel ei ole kaasatud ka neid ajalehtede poolt esitatud tulemusi, mis ei kattunud olemasolevatega seetõttu, et andmed olid kogutud erinevatel aegadel või ei olnud võimalik kindlaks teha, millal täpselt on tulemus esitatud. Nii on näiteks 9. märtsi Postimehe ja Kaja, 11. märtsi Kaja ja 13. märtsi Meie Maa, Oma Maa ja Päevalehe väljaannetega, kus tulemusi on esitatud erinevate päevade lõikes hommikuse, lõunase ja õhtuse seisuga.

Ka pärast andmete täiendamist arhiiviallikate ja kasutuskõlblike omaaegsete ajalehtedega ei olnud siiski võimalik selgitada puuduolevate toetusallkirjade tulemusi täielikult. Larka, Laidoneri ja Rei puhul jäi mõnes maakonnas õhku veel mõni üksik omavalitsus, kus puudusid allkirjalehed ja ajalehtede info oli puudulik või liialt erinev võrdluses olemasolevatega tulemustega, et seda kasutada. Pätsi toetusallkirjade puhul jäi kahjuks puudu tulemusi märkimisväärsel hulgal omavalitsustest. Pätsil on peale sobivate ajalehtede andmete kasutamist toetusallkirjade hulgast puudu veel mõnede Harjumaa omavalitsuste tulemused, suur osa Järvamaa ja Petserimaa tulemustest, mitme omavalitsuse tulemused Võrumaalt ja üksikud tulemused teistest maakondadest. Peale arhiivandmete täiendamist sobivate ajalehtede tulemustega, saame öelda, et kandidaatidele on antud allkirju järgmiselt: Larkale vähemalt 67 666, Laidonerile vähemalt 39 459, Pätsile vähemalt 18 077 ja Reile vähemalt 5 628 toetusallkirja. Kokku andis toetusallkirja vähemalt 130 830 hääleõiguslikku kodanikku. Tegelik tulemus on veelgi suurem, sest kandidaatide (eriti Pätsi) puhul on veel mitmeid omavalitsusi, kus tulemused pole teada.

Kuna puuduolevate toetusallkirjade arvu pole enam täpsemalt võimalik selgitada, on käesolevas töös esitatud vaid kogutulemused maakondade kaupa. Töös on lõpptulemuste esitamiseks kasutatud ka 23. märtsi Postimehe maakondade koguandmeid, mis olid eelmainitud toetusallkirjade arvule kõige lähedasemad. Postimehes pole esitatud Pärnu ja Valga linna tulemusi. Postimehe tulemusi on kasutatud siis, kui olemasolevates andmetes on puudujääke ja nende kogutulemused on märgatavalt väiksemad, kui Postimehes esitatud tulemused. Kui kandidaadi puhul on teada linnade ja maakondade

andmed täielikult või juba teadaolevad toetusallkirjad ületavad märgatavalt Postimehe tulemusi, siis on lõpptulemuste esitamisel kasutatud olemasolevaid täiendatud arhiivitulemusi. Kahel juhul on maakonna kogutulemuse saamiseks kasutatud nii teadaolevat toetusallkirjade tulemust kui ka Postimehe tulemust.

Järgnevas tabelis tuuakse välja lõpptulemuste usaldusväärsus, võrreldes eeldatavaid lõpptulemusi arhiivis säilinud toetusallkirjadega. Esimene veerg näitab kui suur on usaldusväärsete allikate osakaal käesolevas töös esitatud kogutulemustes. Teine veerg näitab kui suur osa neist tulemustest on kaetud arhiivis olevate toetusallkirjadega.

Tabel 1. Toetusallkirjade selgitamine

	Larka	Laidoner	Päts	Rei
Arhiiviallikate ja ajalehtede põhjal selgitatud usaldusväärsete allkirjade osakaal lõpptulemusest	95%	86%	41%	100%
Arhiiviallikate osakaal usaldusväärsetest allikatest	97,2%	96,4%	67,3%	97,0%

Allikad ja arvutusalus: lisad 1-4.

Nagu näha, võib järgmises peatükis esitatud tulemustest üsna täpseks pidada nii Larka, Laidoneri kui ka Rei lõpptulemust. Kuna Pätsile antud allkirjadega allkirjalehed pole säilinud, ning ka puuduolevate tulemuste selgitamisega on raskusi, siis on kogutulemus ebatäpsem.

2.3. Võrdlused ja järeldused

Ajalehtedest selgub, et vabadussõjalasi süüdistati allkirjade andmise tulemustega manipuleerimises.¹¹¹ Vabadussõjalaste ajaleht Võitlus loomulikult eitas seda kategooriliselt.¹¹² Sama Võitluse numbril järgmisel leheküljel süüdistati hoopis „erakondlikku ajakirjandust“ andmete varjamises.¹¹³ See oli osaliselt ka tõsi – kõige rohkem numbrilisi andmeid allkirjakampaania seisust leidis vabadussõjalaste häälekandjas. Teised ajalehed kajastasid tihtilugu vaid neile sobivate piirkondade tulemusi ja sedagi neile sobiva nurga alt. Lisaks vabadussõjalaste väljaandele võis üldtulemusi leida ka Postimehest, kuid ka sealt ei puudunud tulemuste kallutatud kajastamine. Näiteks 10.

¹¹¹ Päevaleht, nr. 65, 7. märts 1934, lk 3 “Kodanikke võrgutatakse allkirjade andmisel” ja Postimees (1886-1944), nr. 66, 8. märts 1934, lk 3 “Allkirjaandjaid püütakse tüsata”.

¹¹² Võitlus 8. märts, lk 4 „Võltsimised allkirjade kohta”.

¹¹³ Samas, lk 5 „Rahva võimas poolehoid oma liikumisele”.

märtsil Postimehes ilmunud artiklis „Tallinnas on antud 21 607 allkirja“ on välja toodud, kui palju allkirju anti iga päev, aga mitte allkirjade jaotust kandidaatide vahel. Seejärel on välja toodud Võru tulemused, seekord kandidaatide kaupa, toonitades, et Võrus juhib sel hetkel Laidoner. Viljandi tulemused on esitatud samuti kandidaatide kaupa, nentides, et Larka on juhtimas, küll aga on juurde märgitud, et Laidoneri toetusallkirjad on kasvutrendis, samal ajal kui Larka allkirjade kasv on peatunud. Tartu tulemuste kohta on kirjutatud lihtsalt, et kokku on antud 8 251 allkirja.¹¹⁴ Laidoneril ega Pätsil polnud olukord allkirjadega Tartus ega Tallinnas just kiita. Pätsi vähest toetusallkirjade hulka põhjendati sellega, et tema põhiline toetajaskond, kes olid põllumehed, tulevad enda allkirja alles nädalavahetusel – st 10. ja 11. märtsil. Ajalehtedest ei puudunud ka üldistused valijaskonna kohta, näiteks kirjutas 6. märtsi Kaja, et maarahvas ei sallivat vabadussõjalasi.¹¹⁵

Lõpptulemuste kajastamisega olid ajalehed pigem kitsid ja kui nad seda tegid, siis väga üldiselt. Näiteks ei sobinud kasutuseks 22. märtsi Päevalehe andmed, mis erinesid liialt teadaolevatest. Huvitavam lugu on 22. märtsi Tartu Maalehe, Viru Maalehe ja Maalehega, mis kõik kajastavad samu Läänemaa tulemusi pealkirjaga „Kindral Laidoner oleks valitud riigivanemaks“. Seal esitatud Läänemaa tulemused kattuvad teiste kandidaatide osas peaaegu täielikult säilinud allkirjalehtede tulemustega, kuid Laidonerile esitab ajaleht kõigis omavalitsustes kuni mitukümmend allkirja rohkem.

Nagu eespool mainitud, ei olnud soovitusallkirjade kogumise kampaania tulemusi võimalik välja selgitada nii detailselt, kui alguses loodetud. Siiski on võimalik esitada kandidaatide tulemused 20. märtsi seisuga kõigis maakondades. Tegelikud numbrid võisid olla veidi suuremad, sest Postimehe esitatud tulemused oli võrreldes teadaolevate piirkondade tulemustega veidi väiksemad. Järgnevas tabelis tuuakse välja, kui palju said riigivanema kandidaadid toetusallkirju maakondades.

Esitatud tulemused pärinevad niisiis arhiiviallikatest ja nendega kattuvatest omaaegsetest väljaannetest. Tärniga (*) tähistatud tulemused pärinevad 23. märtsi Postimehest ja kahe tärniga (**) tähistatud tulemused on leitud kasutades nii teadaolevaid andmeid kui ka Postimehe tulemusi – näiteks Pätsi allkirjade arvutamisel Harjumaal on kasutusele võetud teadaolev Tallinna tulemus ja Postimehes esitatud Harjumaal valdade kogutulemus, samamoodi on leitud Valgamaa tulemus.

---

¹¹⁴ Postimees 10. märts, lk 3 „Tallinnas antud 21.607 allkirja“.

¹¹⁵ Kaja, nr. 55, 6 märts 1934 tr. 1 „Maarahvas ei salli vabse“.

Tabel 2. Kandidaatide lõpptulemused maakondade kaupa

	Larka	Laidoner	Päts	Rei
Harjumaa	29 262	7 323	3 685**	1 785
Järvamaa	2 149*	2 031	258	201
Läänemaa	1 409*	3 019*	1 456	202
Petserimaa	867	2 449	245*	33
Pärnumaa	4 729	2 742	1 945	553
Saaremaa	1 526	2 372	930	383
Tartumaa	13 887	4 936	4 130	903
Valgamaa	1 932	1 728	338**	592
Viljandimaa	3 653	4 554	2 042*	272
Virumaa	5 327	6 130	2 897	299
Võrumaa	3 277	2 473*	1 345*	405
Kokku	68 018	39 757	19 271	5 628

Allikad ja arvutusalus: lisad 1-4.

Olemasolevate allikate põhjal saame järeldada, et kõik kandidaadid on saanud rohkem toetusallkirju, kui on esitatud senistes uurimustes ja see tähendab ühtlasi, et allkirjade andmise aktiivsus aktiivsus oli suurem, kui seni ajaloo-uurimustes pakutud. Antud tulemuste põhjal käis toetusallkirja andmas vähemalt 132 674 hääleõiguslikku kodanikku.

Toetusallkirjade andmise aktiivsust on arvanud vaid Rein Marandi, kes on arvutusalusel võtnud 1933. aasta rahvahääletuse aegse olukorra, kus hääleõiguslike kodanike oli 739 416. Olles võtnud eelduseks, et allkirja andis umbes 127 000 kodanikku, järeldas Marandi, et aktiivsus oli umbes kuuendik hääleõiguslikest kodanikest (ehk ümberarvutatult ligikaudu 16,7%).¹¹⁶

Tegelikult oli hääleõiguslike kodanike arv sel ajal suurem, kui Marandi arvestas. Kõiki maakondi kokku arvestades oli sel ajal hääleõiguslike kodanike arvuks 774 284.¹¹⁷ Võttes nüüd arvutusalusel riigivanema valimiste eel esitatud hääleõiguslike kodanike arvu ja uue kogutulemuse – 132 674 toetusallkirja andjat – saame me osalusprotsendiks umbes 17,1% kõigist hääleõiguslikest kodanikest ehk samuti ligi kuuendik. Kandidaatide suhtarvud uute andmetega on järgmised: Larka sai 51,2% antud allkirjadest, Laidoner 29,9%, Päts 14,5% ja Rei 4,2%. Senistest autoritest on kõige lähedasemaid numbreid

¹¹⁶ Marandi, R. 1991, lk 393 ja allikad lk 403.

¹¹⁷ Rahvusarhiiv, ERA.80.5.2215. Ringkonnakomiteede teadaanded hääleõiguslike kodanike arvu kohta. Kokku on arvestatud erinevate maakondade esitatud tulemused hääleõiguslike kodanike kohta, k.a sõjaväelased erinevates üksustes.

pakkunud esmalt Rein Marandi ning hiljem Andres Kasekamp ja Jaak Valge, kes on enda uurimustes viidanud muuhulgas ka Marandi tulemustele. Siiski on nende esitatud tulemused väiksemad käesolevas uurimistöös selgunud tulemustest.

Nagu eespool mainitud, ei leidunud kattuvaid andmeid 11. märtsiks selgunud kogutulemuste kohta. Seetõttu on kasutatud 11. märtsi tulemuste esitamiseks vaid arhiivis olevaid allkirjalehtede tulemusi, mida on täiendatud vaid ajalehtede esitatud usaldusväärsete tulemustega. Siin tuleb arvestada, et iga kandidaadi ja iga maakonna puhul on üksikuid omavalitsusi, kus antud allkirjad pole teada. Pätsi toetusallkirjade puhul on 11. märtsi seisuga teadmata mitmetes omavalitsustes antud tulemused. Seetõttu on Pätsi eeldatavad toetusallkirjade tulemused 11. märtsi seisuga arvatud välja proportsionaalselt, eeldades, et allkirjad jagunesid võrdluses lõpptulemusega sarnaselt nii neis maakondades, kus tulemus on teada, kui ka neis, kus täielik tulemus pole teada. Tärniga (*) on tähistatud proportsionaalselt arvatud tulemused.

Tabel 3. Kandidaatide tulemused 11. märtsi seisuga

	Larka	Laidoner	Päts	Rei
Harjumaa	25 042	5 178	2 209*	1 209
Järvamaa	1 696	1 142	155*	121
Läänemaa	915	1 764	933	138
Petserimaa	581	1 576	147*	24
Pärnumaa	3 948	1 718	1 167*	355
Saaremaa	1 122	1 244	511	245
Tartumaa	11 311	3 242	2 767	601
Valgamaa	1 723	1 192	234	410
Viljandimaa	3 207	3 279	1 225*	209
Virumaa	4 607	3 670	1 685	197
Võrumaa	2 593	1 801	807*	277
Kokku	56 745	25 806	11 840*	3 786

Allikad ja arvutusalus: lisad 1-4.

Nagu tabelist näha, said kandidaadid 11. märtsi seisuga kokku vähemalt 98 177 allkirja. Võrreldes 11. märtsi ja 20. märtsi andmeid näeme, et enamus allkirju anti just nimelt allkirjakampaania esimesel nädalal, enne 12. märtsi sündmusi. 11. märtsiks oli antud umbes 74% häältest ehk peaaegu kolmveerand kõigist allkirjadest. Kui vaadelda detailsemaid omavalitsuste tulemusi, paistab, et Larka jaoks oli edukaim kampaania esimene päev – 5. märts. Kolm ülejäänud kandidaati kogusid enim allkirju 11. märtsil. Kampaania teises pooles sai Larka küll arvuliselt palju allkirju, kuid võrreldes kõigi

päevade keskmisega olid tema tulemused järsus languses. Siin on põhjendusi mitmeid – vabadussõjalasi ärgitati võimalikult vara enda allkirja andma ning lõpuks oli hoog raugenud. Lisaks hakati peale 12. märtsi represserima vabadussõjalaste toetajaid, kes seetõttu tõrkusid nimeliselt allkirja andmast. Laidoneri ja Rei poolt antud toetusallkirjade hulk olid samuti languses, kuid laugemas ning võib eeldada, et Pätsi poolt allkirjade andmise aktiivsus oli mõlemas kampaania pooles sarnane.

Kokkuvõte

Ajaloolased on pööranud palju tähelepanu 1930. aastate sündmuste uurimisele. Oluliseks pöördepunktiks peetakse 12. märtsi 1934, mil Konstantin Päts ja Johan Laidoner korraldasid August Rei kaasteadmisel autoritaarse riigipöörde. Pole välistatud, et riigipööret provotseeris ka käimasolev riigivanema kandidaatide soovitusallkirjade kogumise kampaania, mille esimese nädala tulemused võisid tekitada Pätsis ja Laidoneris kartuse, et Larka võidakse juba esimeses voorus valida riigivanemaks.

Soovitusallkirjade kogumise kampaaniast ja selle tulemustest on ajaloo-kirjutistes räägitud vähem. Vaid üksikud Eesti autorid on üldse konkreetseid arve esitanud, neist mitmed omavahel erinevaid tulemusi. Mõned autorid on piirdunud vaid suhtarvude esitamisega või väitnud lihtsalt, et üks või teine kandidaat sai rohkem allkirju. Seni esitatud arvude aluseks on võetud erinevad Eesti ajalehed, mis aga antud perioodil ei kajastanud ei kampaania sündmusi ega toetusallkirjade tulemusi tasakaalustatult ja objektiivselt.

Käesoleva töö eesmärgiks oli avada eelnimetatud soovitusallkirjade kogumise kampaania tagamaid ja kontrollida ning täpsustada seni esitatud kampaania tulemusi. Tulemuste kontrollimise aluseks on kokku loetud ja korrastatud Rahvusarhiivis olevad toetusallkirjade lehed. Selgus, et arhiivis olevatel allkirjalehtedel on kolmele kandidaadile (Larka, Laidoner ja Rei) antud rohkem toetusallkirju, kui senised uurimused on nende tulemuseks esitanud. Omavalitsusi, kus allkirjalehed arhiivist puudusid, esines kõigil kandidaatidel, kuid Pätsi allkirjalehed puudusid arhiivis lausa maakonniti.

Seetõttu on andmete täiendamiseks kasutusele võetud veel teisigi allikaid. Mõnede omavalitsuste lõpptulemused on leitud valimiste peakomitee ja omavalitsusasutuste vahelisest kirjavahetusest. Lisaks on andmete täiendamiseks kasutatud omaaegseid ajalehti. Ajalehtede tulemuste kontrollimisel ja võrdlemisel leidis teatud kuupäeva väljaandeid, kus esitatud tulemused kattusid arhiivis olevate allkirjalehtede andmetega. Nende ajalehtede tulemusi on sel juhul kasutatud, et täiendada puuduolevate omavalitsuste andmeid. Kontrollimisel ilmnes, et paljude ajalehtede esitatud tulemustes olid järjepidevad väikesed erinevused võrdluses arhiivis olevate allkirjalehtede tulemustega. Ajalehtedes esitatud erinevate tulemuste puhul ei olnud märgata, et tulemusi oleks süstemaatiliselt moonutatud. Pigem on need väikesed arvulised erinevused tingitud muudest põhjustest – näiteks omavalitsused esitasid enda tulemusi erinevate päevade seisudega ja hetkeseisu polnud

võimalik kontrollida. Küll oli näha tulemustega manipuleerimist pealkirjades ja seda, et mõnel juhul esitati vaid nende piirkondade tulemusi, kus antud ajalehe poolt soovitud kandidaadil paremini läks. Kindlalt saab väita, et tulemusi kajastasid väga manipuleerivalt 22. märtsi Tartu ja Viru Maaleht ja üleriigiline Maaleht, kus väidetakse, et Laidoner oleks valitud riigivanemaks ja väljaanded on esitanud selle tõestuseks vaid Läänemaa andmed. Antud Läänemaa andmetes kattuvad Larka, Pätsi ja Rei tulemused esitatud omavalitsustes peaaegu täielikult arhiivis olevate toetusallkirjadega. Laidonerile on aga ajalehe andmetel antud igas omavalitsuses mitukümmend allkirja rohkem, kui arhiivis olevatel toetusallkirjalehtedel.

Peale andmete täiendamist jäi siiski teadmata veel kõigi kandidaatide puhul erinevate omavalitsuste tulemusi. Siiski saab kindlalt väita, et enda allkirja andis rohkem kodanikke, kui seda tänaseni arvatud. Kui seni on pakutud, et allkirja käis andmas vahemikus 123 – 127 tuhat hääleõiguslikku kodanikku, siis tegelikkuses andis allkirja vähemalt 132 674 hääleõiguslikku kodanikku. Käesoleva uurimistöö tulemusena selgitati, et neist 68 018 (51,2%) andis allkirja Larka toetuseks, 39 757 (29,9%) Laidoneri, 19 271 (14,5%) Pätsi ja 5 628 (4,2%) Rei toetuseks. Kasutatud on kõiki olemasolevaid allikaid, ent uute allikate ilmnemisel on võimalik neid arve täpsustada.

11. märtsi õhtuks oli aga siinse uurimuse tulemusena allkirju antud järgmiselt: Larkale 56 745, Laidonerile 25 806, Pätsile 11 840 ja Reile 3 786. Ka neid arve on võimalik uute allikate ilmnemisel täpsustada. Esimese nädalaga oli enda allkirja andnud umbes 74% kõigist kampaanias osalenud kodanikest. Peale 12. märtsi riigipööret hakkas allkirjade andmise aktiivsus kõigi kandidaatide puhul vähenema.

Riigivanema soovitusallkirjade kogumise kampaania pidi kestma 5. -27. märtsini, kuid lõpetati 20. märtsil. Selleks ajaks oli allkirja andnud ca 17,1% hääleõiguslikest kodanikest. Milliseks oleks kujunenud tulemused, kui poleks olnud vahepealseid sündmuseid või kampaania oleks saanud kesta lõpuni, on raske ennustada. Siiski saab öelda, et riigivanema valimiste I voorus oleksid kindlasti ülesseatud Larka, Laidoneri ja Pätsi kandidatuur ja ehk oleks selleks ajaks olnud allkirjad koos ka Reil. Siis oleksid saanud toimuma Eesti esimesed riigipea otsevalimised, kus oleks võitnud kas I voorus häälteenamuse saanud kandidaat, või teises voorus enim hääli saanud kandidaat.

Kõnealuse teema uurimisel selgitatud ja tabuleeritud andmete alusel on võimalik teha veel mitmeid analüüse. Näiteks on allkirjaandjad arhiivis nimeliselt fikseeritud, ning esitatud on ka nende vanus ja elukoht. Nende põhjal on võimalik analüüsida kandidaatide toetajaid vanusegruppides ja sugude lõikes. Lisaks on võimalik täpsemalt analüüsida hääleõiguslike kodanike osalusprotsente ning kandidaatide populaarsust maakondades ja omavalitsustes erinevatel ajavahemikel.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv

ERA.80 – Riigikogu I-V koosseis.

Sari 12 - Riigivanema ja Riigikogu VI koosseisu valimised.

ERA.80.5.2131. Valimiste peakomitee koosoleku protokollid riigivanema ja Riigikogu VI koosseisu valimiseks.

ERA.80.5.2215. Ringkonnakomiteede teadaanded hääleõiguslike kodanike arvu kohta.

ERA.80.5.2230 ja ERA.80.5.2231. Kirjavahetus omavalitsusasutustega riigivanema kandidaatide ülesseadmise allkirjalehtede valimiste peakomiteele tagastamise kohta. Toimik sisaldab andmeid allkirjade arvu kohta.

ERA.80.5.2232. Kirjavahetus omavalitsusasutustega riigivanema kandidaatide ülesseadmise allkirjalehtede valimiste peakomiteele tagastamise kohta. Toimik sisaldab andmeid allkirjade arvu kohta.

ERA.80.5.2139, ERA.80.5.2139a, ERA.80.5.2139b, ERA.80.5.2139c, ERA.80.5.2139d, ERA.80.5.2139e. Kodanike allkirjad Andres Larka riigivanema kandidaadiks esitamise kohta.

ERA.80.5.2211, ERA.80.5.2137, ERA.80.5.2137a, ERA.80.5.2137b, ERA.80.5.2137c. Kodanike allkirjad Johan Laidoneri riigivanema kandidaadiks esitamise kohta.

ERA.80.5.2136, ERA.80.2136a. Kodanike allkirjad Konstantin Pätsi riigivanemaks esitamise kohta.

ERA.80.5.2138. Kodanike allkirjad August Rei riigivanemaks esitamise kohta.

Publitseeritud allikad

Mälestused

Mäe, Hjalmar. 1993. *Kuidas kõik teostus. Minu mälestusi*. Stockholm: Välis-Eesti & EMP.

Raamot, Ilmar. 2013. *Mälestused*. Tallinn: Varrak.

Tomingas, William. 1992. *Mälestused*. Vaikiv ajastu Eestis. Tallinn: Olion.

Perioodika

Herold, 1934.

Kaja, 1934.

Lõuna-Eesti, 1934.

Lääne Teataja, 1934.

Maa Hääl, 1934.

Maaleht, 1934.

Meie Maa, 1934.

Postimees, 1934.

Päevaleht, 1934.

Pärnu Päevaleht, 1934.

Oma Maa, 1934.

Otepää Teataja, 1934.

Rahva Hääl, 1934.

Rahvaleht, 1934.

Rahva Sõna, 1934.

Riigi Teataja, 1933, 1934.

Sakala, 1934.

Tartu Maaleht, 1934.

Teataja, 1934.

Vaba Maa, 1934.

Vaba Sõna, 1934.

Viru Maaleht, 1934.

Võitlus, 1934.

Võru Maaleht, 1934.

Võru Teataja, 1934.

Kirjandus

Gortfelder, Mark. Valge, Jaak. 2018. *Eesti ühiskonna poliitilised hoiakud murranguaastatel 1932-1934*. Ajalooline Ajakiri, nr 2-3, lk 145-170.

Kasekamp, Andres. 2000. *The Radical Right in Interwar Estonia*. Chippenham: Antony Rowe.

Komáromi, László. 2014. *Parliaments and popular law-making: the German and Estonian experience in the interwar years*. Parliaments, Estates and Representation, vol 34:1, lk 55-75.

Kuuli, Olaf. 1976. *Vapsidest Isamaaliiduni. Fašismi ja fašismivastase võitluse ajaloost kodanlikus Eestis*. Tallinn: Eesti Raamat.

Laaman, Eduard. 1949. *Konstantin Päts: poliitika ja riigimees*. Stockholm: Vaba-Eesti Kirjastus.

Marandi, Rein. 1991. *Must-valge lipu all. Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929-1937. I. Legaalne periood (1929-1934)*. Stockholm: Stockholmi Ülikool.

Mägi, Artur. 1951. *Kuidas valitseti Eestis*. Stockholm: Tõrvik.

Pajur, Ago. Tannberg, Tõnu. (Tegevtoim.). 2005. *Eesti Ajalugu VI köide: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*. Tartu: Ilmamaa.

Pajur, Ago. 2018. *Konstantin Päts. Poliitiline biograafia. II osa: riigimees (1917-1956)*. Tartu: Rahvusarhiiv.

Parming, Tõnu. 1975. *The Collapse of Liberal Democracy and the Rise Of Authoritarianism in Estonia*. Contemporary Political Sociology series vol 1. London: SAGE Publications.

Raun, Toivo. Ü. 2001. *Estonia and the Estonians*. Stanford: Hoover Press Publication.

Tarvel, Enn. 2018. *Eesti rahva ajalugu*. Tallinn: Varrak.

Uuet, Liivi. 2002. *Eesti haldusjaotus 20. sajandil*. Tallinn: Eesti Omavalitsusliitude Ühendus.

Uustalu, Evald. 2005. *Eesti rahva ajalugu*. Tallinn: Olion.

Valge, Jaak. 2007. 12. märts, *Konstantin Päts ja Moskva*. Tuna nr 2, lk 42-66.

Valge, Jaak. 2010. *Veel kord Konstantin Pätsi suhetest Moskvaga*. Ajalooline ajakiri nr 1, lk 59-78.

Valge, Jaak. 2011. *Foreign Involvement and Loss of Democracy, Estonia 1934*. Journal of Contemporary History, 46:788.

Valge, Jaak. 2012. *London, Berliin ja Moskva ning 1934. aasta riigipööre*. Tuna, nr 1, lk 38-61.

Valge, Jaak. 2019. *Eesti Parlament 1917-1940. Poliitiline ajalugu*. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu.

Summary

The collection campaign of recommendation signatures for the head of state candidates in March 1934

The events of 1930s have been researched by numerous historians. 12 March 1934, the day of the *coup d'état* by Konstantin Päts and Johan Laidoner with the acknowledgement of August Rei, is considered an important turning point in the decade. It cannot be ruled out that the *coup d'état* was partly provoked by the ongoing collection campaign of recommendation signatures to set up candidates for the election of the head of state, especially as the results of the first week could have indicated that Larka might have been elected as the head of state already in the first round of the election.

The events and results of the recommendation signature collection campaign have not been documented in detail. Only a few Estonian authors have presented direct numbers and some of those sources contain contradictory information. Others have only presented ratios or just stated the winner of the campaign. All the analyses have been based on outtakes from various newspaper articles from that time, which can be biased.

The purpose of this Bachelor's thesis is to describe the background of the collection campaign and to revise and enhance the data that has been presented so far. The sheets containing the recommendation signatures were retrieved from the *Rahvusarhiiv* archives and form the basis of this analysis. According to the data, three of the candidates (Larka, Laidoner and Rei) obtained more signatures than previously recorded. Some of the sheets from certain local governments were missing, but in terms of the proportion of missing values per candidate, Konstantin Päts is a clear outlier as for him, signature sheets were fully missing from certain provinces.

To complement the missing data, additional sources were considered. The final results for some of the local governments were retrieved from the official letters between the election Evaluation Committee (*valimiste peakomitee*) and local governments. In addition, data from newspaper articles where the presented numbers matched the ones collected from the archive exactly were added to the calculations. Majority of the newspaper articles that were reviewed however contained minor mismatches and were thus excluded. Most of the observed mismatches were minor and did not seem systematic. Nonetheless, manipulation with newspaper headlines and bias in terms of which data to

present was evident. For example it is clear that the publications in Tartu Maaleht and Viru Maaleht on March 22 were manipulative as it was stated that Laidoner would have been elected as the head of state, but only data from Läänemaa was presented to support the argument. The data on Larka, Päts and Rei did closely match the data that was collected from the archive, but Laidoner had been given dozens of additional votes.

After enhancing the data, there were still several local governments for each candidate where the number of signatures is unknown. However, it can be concluded that the voter turnout is higher than previously anticipated. So far, it has been estimated that the number of eligible citizens who gave their signature was between 123 and 127 thousand. The enhanced data shows that there were at least 132 674 eligible signatures which were distributed as follows: 68 018 (51,2%) for Larka, 39 757 (29,9%) for Laidoner, 19 271 (14,5%) for Päts and 5 628 (4,2%) for Rei. By the evening of March 11, the signatures were distributed as follows: 56 745 for Larka, 25 806 for Laidoner, 11 840 for Päts and 3 786 for Rei. By the end of the first week, 74% of the recorded voters had given their signature. After the *coup d'état*, the voter turnout started to drop. The author has used all the known sources, but this data could be further enhanced in the future if new sources emerge.

The recommendation signature collection campaign should have been held from March 5 up until March 27, but concluded on March 20. By that time, approximately 17,1% of all eligible citizens had given their signature. It is difficult to predict the outcome had the collection of signatures continued up until March 27, with or without the *coup d'état*. Still, it is evident that Larka, Laidoner and Päts collected enough signatures to be set up as the candidate of the head of state in the first round of the election. It is also possible that by the end of the campaign, Rei would have had enough signatures to be set up as candidate as well. This election would have been the first direct election of the head of state in Estonia. The winner of the election would have been determined either in the first round by majority of votes or in the second round by who got the most votes.

The author of this thesis plans to continue their investigation and analysis on the matter. All the signatures in the archives are accompanied by the name of the voter, their age and the address of their residence at the time. This enables to further analyze the distribution of supporters of each candidate by age groups and gender. The voter

turnaround can also be further examined by investigating the popularity of each candidate by province or by local government across different time points.

LISAD

Andmed kandidaatide toetusallkirjade kohta on esitatud elektroonilisel andmekandjal ja koos töö digitaalse versiooniga.

Lisa 1. Andres Larkale antud toetusallkirjade hulk. (Pdf-versioon)

Lisa 2. Johan Laidonerile antud toetusallkirjade hulk. (Pdf-versioon)

Lisa 3. Konstantin Pätsile antud toetusallkirjade hulk. (Pdf-versioon)

Lisa 4. August Reile antud toetusallkirjade hulk. (Pdf-versioon)

Lisa 5. Riigivanema kandidaatidele antud toetusallkirjade hulk. (Excel)

Lisa 6. Näide allkirjalehest

Riigivanema kandidaadiks ülesseadmise leht. 26.

Meie, allkirjutatud hääledigustatud Eesti Vabariigi kodanikud, nõuame, et 22. ja 23. aprillil 1934 määratud Riigivanema valimisel seataks üles Riigivanema kandidaadiks **Päts, Konstantin**, kes 60 aastat vana ja kelle elukoht on Tallinnas, kohtu tän. 4-6.

Registreeritud nr	Nõudjate perekonnanimi ja nimi	Vanus	Kas hääledigustatud sobimatu (kui ei ole selles viidet)	Elukoht	Valimise kuupäev	Allkiri
1	~~Uus~~ ~~Tammi~~	38	Peetri v.	Udria	2. III	~~Tammi~~
1	Eek, Albert	34	Peetri v.	Udria küla	8. III	A. Eek
2	Kõrsa, Pauliine	57	Peetri v.	Puhkova r.	8. III	P. Kõrsa
3	Oras, ~~fr~~ Mihkel	64	Peetri v.	Puhkova r.	9. III	Oras
4	Pik, Daniel	38	Peetri v.	Udria küla	9. III	D. Pik
5	Johann, Mihkel	70	-	Ooni küla	11. III	Mihkel Johannes
6	Johannes, Johan	54	-	Mudajõe	11. III	Johannes
7	Stiglitz, Voldemar	39	-	Tõrvajõe küla	13. III	V. Stiglitz
8	Stiglitz, Alma	35	-	-	-	A. Stiglitz
9	Stiglitz, Amalie	65	-	-	-	A. Stiglitz
10	Michelson, August	49	-	Vanaküla	14. III	August Michelson
11	Limberg, Aleksander	56	-	-	-	A. Limberg
12	Sig, Georg	23	-	Oovi küla	-	G. Sig
13	Sig, Miina	56	-	-	-	M. Sig
14	Sig, Selma	22	-	-	-	S. Sig
15	Eek, Marie	39	-	Udria	15. III	M. Eek
16	Buksmann, Friedrich	50	-	Juuliküla	17. III	F. Buksmann
17	Klemets, Johannes	55	-	Juulukse	18. III	J. Klemets
18	Kuiva, Pieter	63	-	Puhkova	-	P. Kuiva
19	Michelson, Elisabeth	37	-	Vanaküla	-	E. Michelson
20	Klemets, Ida	36	-	-	-	I. Klemets
21	Klemets, Ilmar	20	-	Juulukse	-	I. Klemets
22	Sõbrad toetavad j. m. A. I. usuda.					
23	<i>Konstantin Päts</i>					
24	Sekretär.					

Allikas: Rahvusarhiiv, ERA.80.2136a. Kodanike allkirjad Konstantin Pätsi riigivanemaks esitamise kohta. Peetri vallas antud allkirjad Konstantin Pätsi toetuseks.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helen Rebane (sünnikuupäev 08.04.1996),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Riigivanema kandidaatide soovitusallkirjade kogumise kampaania 1934. aasta märtsis“, mille juhendaja on Jaak Valge, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Helen Rebane

16.08.2020